

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Bakalářská práce

Válka jako proces v mezinárodních systémech starověkého

Středomoří a Přední Asie

Martin Kriško

Plzeň 2015

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra politologie a mezinárodních vztahů

Studijní program: Politologie

Studijní obor: Politologie

Bakalářská práce

Válka jako proces v mezinárodních systémech starověkého

Středomoří a Přední Asie

Martin Kriško

Vedoucí práce:

Mgr. Ľubomír Lupták, Ph.D.

Katedra politologie a mezinárodních vztahů

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2015

Prohlašuji, že jsem práci zpracoval samostatně a použil jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, červenec 2015

.....

Rád bych poděkoval Mgr. Ľubomír Luptákovi, Ph.D. za odborné vedení, pomoc při hledání relevantní literatury a vynaložený čas.

Obsah

1. Úvod	7
1.1. Mezinárodní systém	8
1.1.1. Mezinárodní systém ve starověku.....	8
1.1.1.1. Městské státy	9
1.1.1.2. Říše	10
1.1.2. Procesy v mezinárodních systémech starověku.....	11
1.1.2.1. Válka jako proces v mezinárodním systému	12
2. Asyrská říše.....	14
2.1. Politická struktura Asyrské říše	14
2.1.1. Král a legitimnost moci.....	14
2.1.2. Král a jeho funkce	15
2.2. Byrokratický aparát	15
2.3. Asyrská společnost	16
2.4. Asyrská armáda a válečnictví.....	18
3. Sparta	22
3.1. Politické uspořádání Sparty.....	22
3.1.1. Králové.....	22
3.1.2. Gerúsiá.....	23
3.1.3. Lidový sněm.....	23
3.1.4. Eforové	23
3.2. Společnost	23
3.2.1. Heilóti	24
3.2.2. Perioikové	25
3.2.3. Spartáné	26
3.3. Vojenský výcvik.....	26
3.4. Spartská armáda.....	27
4. Římská republika	31
4.1. Politické uspořádání Římské republiky.....	31
4.1.1. Konzulové	31
4.1.2. Diktátor.....	32
4.1.3. Římský senát.....	33
4.1.4. Lidová shromáždění.....	33

4.2.	Společnost	34
4.2.1.	Patricijové	34
4.2.2.	Plebejci	35
4.2.3.	Otroci	35
4.3.	Římská armáda	36
4.3.1.	Římská armáda za rané republiky 753 př. n. l. – 341 př. n. l.	36
4.3.2.	Manipulové válečnictví.....	37
4.3.3.	Armáda za pozdní republiky 146 př. n. l – 27 př. n. l.	38
5.	Závěr	39
6.	Seznam zdrojů	41
7.	Resumé	43
8.	Přílohy	44

1. Úvod

Tématem mé bakalářské práce je komparace Asyrské říše, Sparty a Římské republiky. Tyto tři státy jsou vybrány jako zástupci státních zřízení, která se objevovala v oblasti Přední Asie a Středomoří v období starověku. Tyto tři představitele jsem si vybral z toho důvodu, protože všechny zmíněné země byly velmi výraznými hráči v mezinárodních systémech, v kterých se nacházely. Jelikož se budu zabývat válkou jako procesem v mezinárodních systémech, považuji výběr Asyrské říše, Sparty a Římské republiky jako vhodné reprezentující státy a to z toho důvodu, jelikož jsou považovány za největší vojenské mocnosti svých mezinárodních systémů. Má práce obsahuje pět samostatných kapitol: Úvod; Asyrská říše; Sparta; Římská republika a Závěr.

Během charakteristiky jednotlivých států nebude mým cílem postihnout změny, jenž se udály během fungování těchto států. Na základě popisu zemí získám informace, které budu moci posléze porovnávat. U jednotlivých států budu analyzovat způsob vlády. Stručně popíši základní struktury a také jejich pravomoci ve státě. Dále rozeberu složení společnosti a postavení různých složek ve společnosti. Za stěžejní část považuji armádu a celkový přístup k ní. Zde se zaměřím na to, jak armáda fungovala, zda byla profesionální, z jakých členů společnosti se skládala, jaké technologie využívala a mimo jiné, jak byla významná pro chod státu.

Získané informace mi poslouží jako nástroj k zodpovězení mnou položených otázek, které korespondují se zadáním mé práce:

- Existovala ve starověku závislost mezi velikostí říše a profesionální armádou?
- Jaká byla souvislost mezi politickým uspořádáním státu a jeho armádou?
- Jak ovlivňovala armáda společnost a postavení různých skupin ve společnosti?
- Proč některé mocné městské státy vytvořily říši a jiné ne?

Pro vypracování jsem použil kombinaci českých a anglických zdrojů. V teoretická části vycházím především z publikace: *International Systems in World History* od autorů Barryho Buzzana a Richarda Littla. Tuto knihu považuji za ideální pramen pro teoretickou část, jelikož se přímo zabývá mezinárodními systémy v období starověku.

Závěrečná kapitola slouží jako syntéza předešlého textu, v rámci níž zodpovím výše zmíněné výzkumné otázky. Zároveň jsou zde zhodnoceny jednotlivé typy armády.

1.1. Mezinárodní systém

Existuje několik konceptů o fungování mezinárodního systému. Jelikož čerpám informace v teoretické části z díla Buzzana a Littla, tak použiji i jejich preferovaný koncept vnímání mezinárodního systému. Tímto konceptem je teoretický pluralismus, jenž vychází z realistických pozic.

Tento koncept vychází především z Morgenthaua. Morgenthau tvrdí, že mezinárodní politika je komplexní systém, ve které hrají hlavní roli rovnováhy moci a tzv. tichá dohoda, která umožňuje vznik mezinárodního společenství zmírňující dopad rovnováhy moci na mezinárodní systém. Jedná se o morální limity. Morgenthau tvrdí, že jakmile jeden ze států začne posilovat svojí moc, tak na to odpoví jiný stát stejným způsobem, a tak vzniká rovnováha moci. Tato rovnováha moci zachovává stabilitu v systému a zároveň udržuje nezávislost obou aktérů. Morgenthau uvádí, že i přestože je princip rovnováhy moci trvalý a neustálý, tak nevyvolá sebezničující válku, jelikož zde zasahují i morální limity, které tomuto dokážou zabránit. Morální limity jsou nedílnou součástí mezinárodního systému a vytváří standard pro chování všech jednotek v rámci mezinárodního systému, které se tímto standardem řídí. (Buzzan – Little 2000: 43-45).

1.1.1. Mezinárodní systém ve starověku

Mezinárodní systémy ve starověku jsou podle Buzzana a Littla první známé. Období před starověkem nazývají před mezinárodní systémy¹. Uvádí několik důvodů, proč zrovna v době starověku se dá již hovořit o mezinárodních systémech (Buzzan – Little 2000: 163-164).

Prvním z těchto důvodů je zlepšení technologie přepravy a komunikace. Tyto technologie však měly své limity, a tak zavedení těchto nových technologií a postupů neznamenal celosvětové propojení a tím pádem vznik celosvětového mezinárodního systému. Buzzan s Littlem hovoří o lokálních mezinárodních systémech, které bylo možné spojit právě kvůli zlepšení v technologii komunikace a přepravy. Dokládá zde i několik příkladů tohoto vylepšení. Jako příklady lze uvést: využívání koní a později velbloudů k přepravě, kolový vůz a loď. Tyto nové technologie ale zároveň ustanovily maximum možného pokroku. Přesto, že se tyto technologie neustále vylepšovaly, tak stejně do vynálezu lodí, jenž byly schopny přeplout oceán, v patnáctém století, nemělo lidstvo potřebné technologie k efektivní přepravě na delší vzdálenosti. Od začátku starověku až do patnáctého století tak byli lidé závislí při obchodu, přepravě a předávání informací na rychlosti a

¹ Pre-international systems

schopnosti koní, velbloudů a dřevěných plachetnic. Lidé samozřejmě vylepšovali tyto základní technologie jako například pomocí křížení koní, třmenů atd. (Buzzan – Little 200: 164-166).

Dalším důvodem, proč je jako začátek mezinárodních systémů považován právě starověk, je založení nových státních útvarů, které již jsou schopny produkovat jak vnější, tak i vnitřní strukturu. Těmito novými státními útvary se staly městské státy a říše. Důležitým prvkem, který pomohl k vytvoření těchto nových útvarů, byla urbanizace, pomocí níž se mohly vytvořit města a pomocí měst mohly vzniknout městské státy a říše. Všeobecně se dá říct, že státy chtějí nezávislost a jsou pro to ochotny a schopny vést války, buďto aby jí získaly, nebo aby jí ubránily (Buzzan – Little 2000: 167-169).

Zde je třeba začít rozlišovat městské státy a říše. Městské státy jsou původní jednotky mezinárodních systémů, jelikož vznikaly jako první. Správa těchto městských států není tak náročná a obyvatelstvo v ní je převážně homogenní. Nevýhodou městského státu je jeho slabá vojenská síla. Jelikož prvotní mezinárodní systém se skládal z několika městských států, které ležely blízko sebe, tak velice často docházelo k válkám. Tyto války často vyústily v podrobení městského státu jiným městským státem, a tím pádem ke vzniku říší (Buzzan – Little 2000: 169-171).

1.1.1.1. Městské státy

Z toho lze nesprávně usuzovat, že městské státy byly jen dočasné celky, z kterých se buďto staly říše, nebo byly pohlceny jinými říšemi. Městské státy jsou však stálou součástí mezinárodního systému ve středověku, jelikož jsou to základní jednotky pro rozvoj mezinárodního systému. Městské státy většinou tvořily samostatné mezinárodní systémy, které ukázaly velkou odolnost proti říším. Toto lze pozorovat především na případu řeckých městských států a jejich bojem proti Persii. Nakonec však městské státy podlely jiným říším, nebo se rozrostly do podoby říše. Existovala zde však ještě jedna možnost, jak si mohly městské státy zachovat svou nezávislost a to kvůli tomu, že vícero nezávislých městských států tvořilo jeden mezinárodní systém. Toto propojení městských států vedlo často k utvoření aliance, která zabraňovala dobytí městských států, nebo velkému posílení jednoho z městských států (Buzzan – Little 2000: 174-176).

Jak jsem již zmiňoval, městské státy se většinou nacházely v blízkosti jiných městských států. S těmito okolními městskými státy je pojila jednotná vysoká kultura, jako například jazyk nebo náboženství. Tyto městské státy také tvořily většinou stejné státní struktury se stejným způsobem dělby práce. Obyvatelé těchto městských států i přes časté boje, vnímali sounáležitost s ostatními obyvateli blízkých městských států. Naopak obyvatelé takovýchto městských států se velice

vyhraňovali proti jiným národům, tzv. barbarům. Jako příklad takovýchto uskupení městských států lze uvést sumerské městské státy a řecké městské státy (Buzzan – Little 2000: 175-176).

1.1.1.2. Říše

McNeill popsal čtyři důležité body, jenž musí říše splňovat, aby byla stabilní. Zaprvé říše musela vytvořit náboženství, které nebylo orientováno jen na jedno místo, nebo město. To byl velký problém například v Mezopotámii, jelikož každé město uznávalo jiného boha. V Mezopotámii to šlo ale obejít, jelikož systém božstev Sumerů měl jednoho boha, který byl nad ostatními. V tomto případě město, které využívalo boha, mělo legitimní moc nad ostatními městy a jejich bohy. Dalším důležitým bodem byla administrativní a vojenská struktura, která byla schopna udržovat stabilitu říše. Toho šlo dosáhnout pomocí efektivní byrokracie a profesionální armády. Profesionální armáda i byrokracie jsou velice drahé, proto je zde velice důležitý úřad na vybírání daní. Aby byla profesionální armáda a byrokracie efektivní, musely být rozprostřeny po celém území říše. Tento problém řeší třetí bod, jímž je nutnost písma. Psané záznamy dovolují kontrolu nad vzdálenějšími administrativami a armádou. Zároveň písmo bylo důležité pro obchod a ostatní dohody, které se udály uvnitř státu. Posledním bodem bylo vytvoření vrstvy obchodníků, kteří dopravovali zboží uvnitř říše a také mimo ni (Buzzan – Little 2000: 171-172).

Nejrozšířenější podobou říše ve starověku byla usedlá zemědělská říše. Tyto říše většinou vznikaly z jednoho dominantního městského státu, který rozšiřoval svojí administrativní i vojenskou moc nad sousedními městskými státy. Takovéto říše měly většinou centrální část, která byla hustě obydlená a také zde byla velká zemědělská produkce. Další významnou charakteristikou takového typu říše bylo to, že ležela poblíž některého velkého splavného toku. Jedním z hlavních podnětů k vybudování říše byla často touha po kontrole obchodních cest a následném vybírání daní. Takovéto říše většinou zakládala nová města, která zvyšovala poptávku po zboží a také sama produkovala finance. Říše je velice dobrým typem státu pro obchod, jelikož nabízí ochranu uvnitř a navíc vytváří poptávku po zboží. Na druhou stranu obchod a kvůli němu vybírané daně, poskytovaly finance pro zvyšování vojenské síly říše (Buzzan – Little 2000: 176-177).

Existovaly i další druhy říší, než jsou zemědělské říše. Avšak tyto říše byly méně časté. Například existovaly obchodní říše. Jak již název napovídá, tyto říše rozšiřovaly svůj vliv převážně pomocí obchodu a ne pomocí administrativní, nebo vojenské politiky. I když je známo, že takovéto říše vysílaly své jednotky a úředníky do spřátelených přístavních měst, aby dohlížely na jednání svých občanů. Typickým příkladem takovéto říše je Kartágo (Buzzan – Little 2000: 177).

Říše ve starověku nebyly unitární celky, kde by všude platilo stejné právo a na celém území vládl jeden panovník. Nejvíce se mi líbilo přirovnání k naší oběžné soustavě, kde centrum je Slunce, a okolní oblasti jsou planety. Základem je centrální oblast, kde má říše absolutní vládu. Poté se podle vzdálenosti od centra politická i vojenská moc centra nad tímto územím zmenšuje, ale zároveň i ty nejvíce vzdálené planety, tedy nejvíce vzdálená území, stále obíhají kolem centra a působí na ně jeho vliv. Z tohoto přirovnání můžeme vyčíst i problémy, kterým takovéto říše musely čelit. Hlavním problémem bylo, když se k moci dostal slabý panovník, nebo se říše oslabila jinými příčinami, jako přírodní katastrofy nebo útok barbarů. Tato ztráta moci a vlivu mohla umožnit územím se odtrhnout. Dalším problémem mohlo být, když říše dosáhla svých limitů a již nemohla dále expandovat. Toto byl problém hlavně pro ty říše, které pomocí expanze stimulovaly svůj vlastní trh, nebo expanzí zažehnávali společenské problémy uvnitř sebe samé (Buzzan – Little 177-178).

I zde se však vyvinuly postupy, jenž mohly zbrzdit nevyhnutelný rozpad říše. Jak již bylo zmiňováno, elity byly velice důležité při správě říše. A právě široká základna elit, která byla dobře propojena se společností, mohla zmírnit dopad slabého panovníka na fungování říše. Říše také musely rozšiřovat svojí sociální základnu, která jim umožňovala další expanzi a také lepší integraci okolních území do říše. Jako příklad se zde dá použít Řím, který uděloval občanství obyvatelům na dobytém území. Nakonec lidé museli chtít být součástí říše, ať již kvůli ochraně, společné ideologii, obchodu, nebo kvůli efektivnímu byrokratickému aparátu (Buzzan – Little 178-179).

1.1.2. Procesy v mezinárodních systémech starověku

Procesy popisují, jak mezi sebou různé jednotky mezinárodního systému interagují a jak se toto vzájemné působení projeví ve formování strukturu v rámci mezinárodního systému. Většina struktur v mezinárodním systému vzniká pomocí kombinace a různých variací několika základních typů jednání. Mezi tyto základní typy jednání patří: válka, diplomacie, obchod a způsobené změny v životním prostředí (Buzzan – Little 2000: 216).

Procesy tak mohou vznikat pomocí konfliktů, kooperace, nebo pomocí různých variací předešlých dvou. Toto se již dělo během období před prvními mezinárodními systémy. Specifikem těchto procesů ve starověku, bylo to, že procesy se děly v mnohem větším měřítku než dříve. Ať již se jedná o počet obyvatelstva, obchod nebo komunikaci. Právě větší měřítko zapříčinilo vznik nových jednotek, které s ním dokázaly operovat (Buzzan – Little 200: 216).

1.1.2.1. Válka jako proces v mezinárodním systému

Nejlépe lze proces pozorovat pomocí neorealistického pohledu, který zohledňuje konfliktní procesy, jenž se děly v anarchickém prostředí starověku mezi jednotkami mezinárodního systému, jako byly městské státy a říše. Tyto procesy jsou podobné těm, které panují v současném mezinárodním systému v neorealistickém pohledu. V tomto anarchickém mezinárodním systému starověku tak lze pozorovat stejné bezpečnostní dilema, které se dá pozorovat i v současném mezinárodním systému. Toto bezpečnostní dilema spočívá v neschopnosti státu spolehlivě rozlišit mezi útočnými a obrannými záměry ostatních států. Tato neschopnost rozlišit záměry ostatních států vede ke zjištění, že v rámci mezinárodního systému neexistuje žádná politika, která by státu zaručila bezpečnost. Stát má totiž jen dvě možnosti, jak se zachovat. Buď se dohodne s jiným státem na tom, že oba sníží svojí bojeschopnost. Nemůže si však být jistý, že toto bude druhý stát plnit. A pokud by na to přistoupil a druhý by toto nedodržel, tak by se dostal do situace, kdy bude čelit početně silnějším nepříteli. Na druhou stranu pokud stát začne navyšovat svojí bojeschopnost, tak to zpozoruje i druhý stát a ten začne zavádět stejnou politiku zbrojení. Toto povede k střetnutí s více vyzbrojeným protivníkem, a tím pádem také nedosáhne záruky bezpečnosti. Z toho vyplývá, že ať se stát zachová jakkoliv, tak mu nic nezaručí bezpečnost (Buzan – Little 2000: 217).

Z historického hlediska se pohled na mezinárodní systém ve starověku pomocí neorealistického pohledu ukazuje jako správný. Tento mezinárodní systém byl velice konfliktní a neustále v něm docházelo k válkám. Prosperita státu byla pak závislá od schopnosti podmanit si své sousedy, ubránit se nájezdu barbarů a dokázat ochránit svůj obchod. Pokud nedokázaly tyto podmínky splnit, tak byly odsouzeny k zániku. To nutilo státy k inovaci ve vojenské sféře, navyšování vojenských kapacit, a tím vojenské moci a celkově to vedlo k závodům ve zbrojení mezi státy, jenž na sebe vzájemně působily. Tyto inovace vedly k zavádění nových technologií, jako byly: válečné vozy, kompozitní luky, obléhací taktiky, nové materiály na výrobu zbraní, nové taktiky boje a budování opevnění. Každý stát přitom používal a rozvíjel nové technologie podle způsobu, jakým se v určitých mezinárodních systémech bojovalo (Buzan – Little 2000: 217-218).

Nové technologie byly velice důležité ve starověku, avšak vyskytovaly se jinak, než jak to známe z moderní doby. Ve starověku se nové technologie objevovaly mnohem pomaleji, po dlouhém postupném vývoji. Tyto technologie se také mnohem pomaleji rozšiřovaly. To zapříčinilo, že některé technologie byly dominantní po stovky let. Státy tak nemohly spoléhat na technologickou dominanci, která by jim zaručovala vojenskou moc nad ostatními. Proto se v této době státy více zaměřovaly na velikost armády, výcvik vojáků a také na dobré vedení a taktiku. To neznamená, že technologie nebyly zapotřebí, třeba kompozitní luk, nebo využívání železa, dávaly těm, kteří si tyto technologie

osvojily, výhodu. Avšak mnohem větší výhodou byla početná a zkušená armáda a také dobrá taktika boje (Buzzan – Little 2000: 218).

2. Asyrská říše

Asyrská říše se rozkládala v severní části Mezopotámie. Mnou sledované období Asyrské říše je mezi lety 934 – 609 př. n. l. Toto období začíná vládcem jménem Aššur-dán II., který nastoupil na trůn v roce 934 př. n. l. a právě od této chvíle začíná období Novoasyrské říše, kterému se věnuji. Během tohoto období zažila Asyrská říše největší rozmach a stala se velmocí v oblasti Mezopotámie a celé Přední Asie (příloha č. 1 ukazuje oblast ovládanou Asyrskou říší v letech 824 a 671 př. n. l.) (Lämmerhirt 2012: 37-38).

2.1. Politická struktura Asyrské říše

2.1.1. Král a legitimnost moci

Král měl absolutní moc nad děním v Asyrské říši. Veškerá politická moc se soustředila v královském úřadě. Král tak byl jediný, kdo mohl dělat jakákoliv politická rozhodnutí. Král nebyl jen nejdůležitější osobou v moci světské, ale také měl výsostné postavení v náboženství. Princip království s absolutní mocí krále vycházel z náboženského výkladu světa, v němž byl člověk stvořen, aby sloužil bohům. Výkladu podléhaly také veškeré instituce, včetně království. Stát tedy pečoval o materiální zabezpečení bohů, aby se bohové mohli starat o rovnováhu sil a předešli tím nastolení chaosu. Král v tomto státě nesl odpovědnost za lidskou společnost a hlavně za vztah lidí a bohů, přitom však byl král považován za normálního člověka (Pečirková 2000: 103-104).

Král se tedy vždy musel zodpovídat bohům a plnit a jejich přání. Z toho vyplývá, že moc krále nebyla založena na racionální koncepci dynastických, národních nebo kmenových zájmů, ale na mytologické koncepci boje mezi řádem a chaosem. Toho lze dosáhnout jen pomocí centralizované moci, která zajišťuje soudružnost mezi různými tradicemi a také mezi různými sociálními vrstvami a skupinami. Král tedy vystupuje jako ochránce řádu a obhájce civilizace před bohy. Moc krále v Asyrské říši tedy byla legitimizována na principu svátosti krále. Jelikož byla královská moc součástí posvátné tradice, tak byla považována za neměnnou. Jakákoliv změna této tradice mohla, podle vnímání světa v tomto období, způsobit katastrofické následky a nástup chaosu. Proto společnost v Asyrské říši odmítala jakékoliv snahy o změnu systému, jelikož se obávala katastrofických následků takového jednání (Pečirková 2000: 104-106).

2.1.2. Král a jeho funkce

Král byl nejdůležitější osobou v Asyrské říši. Jeho postavení ve státu od něj vyžadovalo plné zapojení do správy země, jelikož on byl za stát odpovědný bohům. Král měl tedy tři hlavní funkce, které musel osobně vykonávat.

První z nich byla funkce náboženská. Král byl vyvoleným boha Aššura, a tím pádem se účastnil i náboženských aktivit. Nejenže se musel osobně účastnit mnoha rituálů a náboženských aktivit, ale sám musel podstupovat různé náboženské rituály, které ho měly ochránit. Jelikož byl král odpovědný přímo bohům, tak musel veškerý svůj soukromý i veřejný život podřizovat náboženským a rituálním předpisům, aby nevzbudil hněv bohů. Z toho vyplývá, že na královském dvoře měli silné postavení duchovní (Pečírková 2000: 108).

Další funkcí bylo postavení nejvyššího velitele. Král tak musel plánovat a osobně vést vojenská tažení. To kromě praktických důvodů mělo i náboženské odůvodnění. Král vedl války na příkaz bohů, a tak král jako zástupce bohů na zemi se musel těchto válek osobně účastnit. Samozřejmě, že nevedl všechna válečná tažení, ale těch nejdůležitějších se účastnil. Vládcí tuto povinnost brali velice vážně, což dokazuje velký počet králů, kteří během těchto válek zahynuli (Pečírková 2000: 108).

Panovník také musel osobně spravovat říši. Jelikož veškerá moc byla soustředěna v rukou krále, tak musel osobně spravovat rozlehlou heterogenní říši. Podle zachované korespondence byl král velice dobře obeznámen s chodem říše (Pečírková 2000: 108).

2.2. Byrokratický aparát

Asyrská společnost měla podobu hierarchické pyramidy. Společnost byla hierarchicky uspořádaná s pracující třídou dole a panovníkem na jejím vrchu. Avšak příkazy často neputovaly po jednotlivých vrstvách. Král často vydával příkazy přímo nižším třídám. Také je třeba říct, že asyrská říše měla vojenské uspořádání společnosti. V Asyrské říši byl na vrcholu. Stupeň pod králem, se nacházeli tři úředníci: majordomus, vicekancléř a polní maršál (Grayson 2006: 199-200).

Majordomus byl jediným člověkem, který měl oficiálně přímý přístup ke králi, byl jeho písař a také mu předával zprávy z celé říše. Každodenní kontakt s vládcem mu poskytoval velkou moc. Zhruba na stejné úrovni se nacházel vicekancléř, s kterým král pravidelně konzultoval záležitosti říše a její správu. Polní maršál se staral o armádu a konzultoval s králem záležitosti v této oblasti. Tito tři úředníci byli jediní, kdo měl z byrokratického aparátu přímý přístup ke králi (Grayson 2006: 200).

Pod tímto trojlístkem úředníků se nacházeli další významní úředníci, i když jejich názvy jsou spíše spojené s domácí službou u královského dvora. Sem patřil královský herold, jenž byl nejvyšší správní úředník říše. Hlavní nosič poháru², který vystupoval jako králův zplnomocněnec při důležitých příležitostech. A královský steward, který uděloval speciální královské pověření, jako třeba na přepravu vzácných předmětů (Grayson 2006: 200).

Poté následovali guvernéri provincií a měst. Mezi guvernéry také fungovalo hierarchické uspořádání, nejvyšším guvernérem byl guvernéř Asýrie. Každý z guvernéřů měl vlastní dvůr a stálou armádu, kterou musel zajišťovat pro krále. Také vybíral daně pro správu provincie, nebo města (Grayson 2006: 200 - 201).

Dále následovali další úředníci. Mezi tyto úředníky patří vezíři a z nich vybraný velký vezír. Ti měli administrativní povinnosti a také působili jako poradci krále. Dále vrchní eunuch, jenž dohlížel na eunuchy na královském dvoře. Hlavní soudce, který řešil spory, pokud je neřešil přímo král. Dále jak již jsem zmiňoval výše - velké postavení měli duchovní zastoupeni velekněžími. Do této skupiny úředníků také patří starostové měst. Starostové měst měli jurisdikci i nad okolím měst, avšak byli odpovědni guvernérovy města, který byl v hierarchické struktuře nad nimi (Grayson 2006: 201).

Poslední skupina úředníků, o které se zmíním, je již velice silně propojena s armádou. První z této skupiny jsou výběrčí daní. V Asyrské říši vybíral daně jak král jako vlastník veškeré země, tak i guvernéř. Královští výběrčí daní byli přímo zodpovědní panovníkovi. Existoval i speciální výběrčí daní, který byl vyslán do provincií, aby vybíral koně pro krále. Toto jen dokazuje důležitost koní pro asyrskou armádu. Na stejné úrovni se pak pohybovali i armádní velitelé a vozatajové. Vozatajové se dají rozdělit do dvou skupin, které byli klíčové pro fungování bojového vozu, ale o tom více až níže. Těmito skupinami byli řidiči a štítonoši. Tito vozatajové měli silnou pozici v hierarchickém uspořádání asyrské společnosti. Tato pozice je generována tím, že každý vysoký úředník, a dokonce i král, museli mít řidiče i štítonoše v bojovém voze. A tak těmto vozatajům velice důvěřovali a dávali jim důležité úkoly (Grayson 2006: 201-202).

2.3. Asyrská společnost

Společnost v Asyrské říši byla velice stabilní. Nejdůležitější v této společnosti byla kmenová a rodinná příslušnost a snaha Asyřanů o ochranu svého kmene a své rodiny. Podle záznamů bylo cílem vytvořit nějakou rodinou strukturu, a tak starší páry bez dětí adaptovaly děti, Tyto adopce

² chief cup-bearer

nezajišťovaly jenom snahu o to, aby se o ně děti postarali ve stáří, ale také zajišťovali budoucnost rodiny (Grayson 2006: 206).

O sociální struktuře a vrstvách společnosti se bohužel nedochovaly přímé záznamy. Lze však říct, že společnost v Asyrské říši byla diferenciována. Každý svobodný občan musel platit daně a také sloužit v armádě, pokud od těchto povinností nebyl osvobozen zvláštním královským výnosem (Pečírková 2000: 138).

Sociální třídy v Asyrské říši byly určování podle dvou měřítek - moci a bohatství. Sociální vrstvy byly tedy velice provázané s byrokratickým systémem. Jinými slovy: člověk měl takové sociální postavení, které odpovídalo jeho pozici v byrokratickém systému. Náležitost k sociální vrstvě byla velice důležitá, toho lze odvodit z komunikace, která se zachovala. Pokud oslovovali někoho ve vyšším postavení, používali oslovení „můj pane“ a sebe prezentovali jako služebníka. Zajímavé je však, že když oslovovali někoho ze stejné sociální vrstvy, tak používali oslovení „můj bratře“, toto platilo i královské korespondenci s jinými panovníky (Grayson 2006: 206).

Svobodný občan v Asyrské říši nebyl víceméně nijak omezován ve svém životě, pokud platil daně a nebyl zadlužen. Postupem času se nejspíše do povinností občanů dostala povinnost *ilku*. *Ilku* byla povinnost občanů pracovat pro stát, jak v civilní sféře, kde stavěli silnice, opravovali kanály a další různé veřejně prospěšné práce, tak v armádě. Doteď není známo, jaký byl důvod k zavedení této povinnosti. Existují dva proudy, jak tuto povinnost vysvětlit. Jeden proud tvrdí, že povinnost *ilku* byla součástí života v Asyrské říši, a každý občan touto službou musel projít. Druhý proud tvrdí, že povinnost *ilku* byla spojena s vlastníky půdy. To znamená, že každý majitel půdy musel vykonávat povinnost *ilku*. Postupem času však byla veškerá půda rozdělena mezi malou skupinu lidí a institucí, a tak bylo zapotřebí povinnost *ilku* rozšířit na celou společnost. Povinnost *ilku* tedy byl způsob daně vybírané státem. Důležité je poznamenat, že v Asyrské říši nebyl rozdíl mezi veřejnou prací a vojenskou službou. (Grayson 2006: 202; 213-214).

V Asyrské říši je velice těžké rozeznat, kdo byl otrok, jelikož nelze použít moderní význam slova otrok na určitou sociální skupinu ve společnosti. Otroků byli dva druhy. První z nich byli občané, kteří přišli o majetek následkem dluhů, jelikož lidé byli vázáni na majetek. A tak když byl odebrán, nebo prodán, tak s ním byli prodáni i všichni obyvatelé vázáni na tento majetek. Tento druh otroka však měl velké množství práv. Mohl si vzít svobodného občana, být svědkem u soudu, obchodovat s jinými otroky a i se svobodnými občany. A v momentě, kdy se mu podaří splatit svůj dluh, získá zpět status svobodného občana. Pro tento případ se dá použít výraz polosvobodný člověk. Druhým typem jsou váleční zajatci, tato skupina už více splňuje moderní pojetí otroka. Byla jim dáována těžká manuální práce a pracovali bez nároku na mzdu. I zde však bylo možné vylepšit svoje postavení.

V případě, že měl vojenský zajatec nějaké užitečné znalosti a sloužil říši, tak mu mohla být dána svoboda. Válečnému zajatci bylo umožněno sloužit v armádě, pokud si byli jistí jeho loajalitou (Pečírková 2000: 138; Grayson 2006: 207-208).

Jak již jsem psal výše, tak lidé byli spojeni s půdou. Když někdo koupil půdu, tak s ní vlastnil i osoby, které byli k této půdě vázány. Pro tyto vlastníky půdy pak existovala možnost poslat lidi, kteří byli vázáni na jeho půdu, na povinnost *ilku*, a tím se vykoupit z jejího plnění (Grayson 2006: 215).

Podle záznamů nebyla společnost hermeticky uzavřená, ale byla v jejím rámci umožněna sociální mobilita. Samozřejmě původ hrál významnou roli, ale pokud se člověk stal užitečným, tak mu byla umožněna i sociální mobilita. Toto se týkalo i polosvobodných. Nejdůležitější se tak stala královská přízeň a služba státu (Pečírková 2000: 139).

V asyrské společnosti se pracovní místa povětšinou dědila. Synové se proto učili řemeslo, nebo práci, od svých otců. Společnost tedy neumožňovala volný výběr zaměstnání. Systém společnosti Asyrské říše umožňoval zastávat nějakou práci, jen pokud v ní působil nějaký rodinný příslušník, nebo přítel. Což ukazuje na to, že v asyrské společnosti byly velice důležité konexe a sociální mobilita byla bez těchto konexí těžko dosažitelná (Grayson 2006: 202).

2.4. Asyrská armáda a válečnictví

Válka byla hlavním aspektem v Asyrské říši, veškeré další oblasti byly válce přímo podřízeny. Asyřané se válce věnovali dlouhodobě. Toto dlouhodobé zaměření z nich vojenskou velmoc a v tomto směru dalece převyšovali ostatní soudobé národy (Lämmerhirt 2012: 52).

Asyrská armáda čítala několik stovek tisíc bojovníků. Nejvyšším velitelem byl král a hned pod ním byl polní maršál. Základní jednotkou asyrské armády byla rota. Každá rota se skládala z padesáti mužů a jednoho kapitána. Zajímavostí asyrské armády je to, že jako první známá armáda aktivně přijímala jiné národnosti do své armády. Dokonce umožňovala i válečným zajatcům vstoupit do armády, pokud si byli jistí jejich loajalností (Grayson 2006: 217).

Asyrská armáda byla složena ze tří částí: jízda, pěchota a bojové vozy. Podle dochovaných informací byla asyrská armáda hierarchicky uspořádaná podle společenského postavení. Elitní jednotkou asyrské armády byli vozatajové. Mezi bojovníky na bojových vozech byli příslušníci nejvyšší třídy asyrské společnosti. Není známo, jestli ostatním třídám bylo zakázáno v této jednotce sloužit, nebo jestli její obsazení nejvyšší třídou bylo jen důsledkem vysokých nákladů na vyrobení bojového vozu. Bojové vozy byly výborným prostředkem pro bitvu na otevřených a rozlehlých pláních, ale například v horském prostředí byla jejich efektivita minimální. Bojové vozy mohly být využité jen

v přímém boji dvou armád, které stojí proti sobě. Jsou však nevhodné proti gerilové taktice boje. Tím jak se snižovala důležitost bojových vozů, jako bojových prostředků, tak začaly spíše sloužit jako mobilní velitelská střediska a také jako symbol společenského postavení (příloha č. 2 ukazuje vizualizaci bojového vozu, který používali Asyřané) (Pečírková 2000: 145; Dougherty 40-43).

Z těchto důvodů se zvyšovala úloha jízdy. Jízda je daleko více flexibilní a dokáže operovat i v místech, kam bylo velice nevhodné nasadit velké a hůře ovladatelné bojové vozy. Z počátku jezdcí nepoužívali sedla ani třmeny. Z tohoto důvodu byli jezdcí využíváni převážně jako jízdní lučištníci. Jelikož střelec nemohl kvůli absenci třmenů ovládat během jízdy koně, tak museli na koni jezdit dva, přičemž ten druhý ovládal koně a také měl štít, kterým chránil střelce. Později se začaly využívat třmeny. Jezdci byli vyzbrojeni mečem a kopím a začali bojovat v přímém kontaktu, nebo dále sloužili jako jízdní lučištníci, akorát koně již mohl ovládat jen jeden (příloha č. 3 ukazuje dobové vyobrazení asyrského jízdního lučištníka) (Pečírková 2000: 145-146).

Jádrem asyrské armády byla pěchota. Pěchota byla vybavena nejčastěji kopím a štítem, ale také používala dýky, meče, palice a bojové sekery. Pěchota byla složena převážně z kopiníků a lučištníků. Kopiníci měli skvělé vybavení. Kromě kopí a velkých štítů obyčejní pěšáci používali kožené brnění, zatímco důstojníci používali šupinovou zbroj, helmy a nosili také velké pevné boty. Právě tyto boty jim dávaly velkou výhodu jak v boji, tak i během přesunu. Ostatní soudobí vojáci používali jen sandály, což je velice nepraktické. Boty chránily nohu při přesunu před zraněním na nerovném terénu, zpevňovaly kotníky, a tím předcházely výronům. Dále chránily proti uštknutí hadem a jiným podobným zraněním. Co se boje týče, tak tam sloužily jako ochranný prvek, který částečně chránil proti bojovým zraněním. Bojovníci dokonce nebyli obtěžováni nepříjemnými šlápnutími na nohu, které velice ovlivňuje pohyb a koncentraci (Příloha č. 4 ukazuje zbraně, které Asyřané používali; Příloha č. 5 ukazuje dobové vyobrazení kopiníka) (Grayson 2006: 217; Dougherty 2011: 40-42).

Asyřané také začali používat kombinaci prakovníků a lučištníků. Tato kombinace byla velice výhodná kvůli rozdílné balistické křivce obou druhů střel. Střelci z praku vrhají kameny, které letí téměř přímou dráhou letu, což nutilo protivníky držet štíty před sebou. Toho využili lučištníci, kteří stříleli pod velkým úhlem, aby na protivníky dopadaly střely ze shora, kde nebyli krytí. To samozřejmě fungovalo i opačně. Tato strategie boje je velice účinná a v oné době se proti ní dalo jen velmi těžko bránit (Příloha č. 6 ukazuje dobové znázornění lučištníka) (Grayson 2006: 217-218; Dougherty 2011: 42-43).

Další velice důležitou součástí asyrské armády byly ženijní a pomocné oddíly. Ženijní oddíly plnily více méně stejnou úlohu, jakou plní i v dnešní době. Jednalo se především o technickou podporu armády, jako příklad lze uvést budování mostů, nebo budování opevnění kolem tábora.

Pomocné oddíly se staraly o logistiku. To znamená, že dopravovaly potraviny, zbraně, zvířata a celkově se staraly o hladký chod armády (Pečirková 2000: 146).

Královská garda byla tím nejelitnějším útvarem v armádě asyrské říše. Královská garda ale nebyla jen vojenská skupina, zastávala i vysoké administrativní funkce. Stejně jako většina vysokých úředníků, kteří měli jak administrativní, tak i vojenské funkce (Grayson 2006: 217; Pečirková 2000: 145).

Asyřané během svých dobovačných tažení byli velice úspěšní. Nejtěžší bylo dobývat opevněná města, jelikož na bitevním poli neměli ve své době konkurenci. Asyřané a jejich inženýři vymysleli spoustu taktik a nástrojů, jak dobýt opevněné město. Co se týče nástrojů, tak používali beranidla s železnou hlavou, obléhací věže, kde na vrcholu byli umístění lučištníci, kteří tak mohli ostřelovat obránce z vrchu, podkopávali hradby a zapalovali brány. Asyřané však moc nevyužívali dlouhé obléhání města, většinou když se jim nepodařilo město dobýt v první vlně, tak vyplenili okolí města, zapálili domy a veškerou zeleň. Aby nemusela u města zůstat celá armáda, tak vytvořili stanoviště u bran a kolem bodů, kde si mysleli, že by mohl někdo proniknout do města a poté čekali, až město vyhladoví. Asyrská armáda se stala průkopníkem v dobývání opevněných měst. Většina jejich postupů se po pádu Asyrské říše dále používala. Avšak stavba obléhacích zařízení je velice nákladná jak materiálně, tak i časově. Proto Asyřané začali hojně využívat psychologickou válku (Grayson 2006: 219-220; Dougherty 2011: 40-41; 43).

Ta spočívala v tom, že před začátkem obléhání vyslali vyššího velitele k hradbám města, které se nechtělo vzdát. Tento velitel pak přemlouval obyvatele města, aby otevřeli brány a pustili je dovnitř. Pokud nikdo neotevřel, začalo obléhání. Jednou za čas bylo vybráno nějaké město, jako odstrašující příklad. Toto město srovnali se zemí, všechny lidi povraždili a stáhli je z kůže. Poté co se toto rozneslo, tak se buď elita města rovnou vzdala Asyřanům, nebo obyvatelé města uposlechli velitele vyslaného k hradbám a otevřeli bránu. Podobně zacházeli s rebely, kteří se proti nim postavili. Buď je povraždili a použili jako výstrahu pro ostatní podobné skupiny, nebo rizikové skupiny přesídlili úplně na jiný konec říše. To mělo dvě hlediska. Za prvé se zbavili opozice v rámci jednoho území a ukázali dalším potenciálním rebelům, co se s nimi může stát. Za druhé takto transportovali důležitou pracovní sílu na důležité stavební projekty (Grayson 2006: 220-221; Lämmerhirt 2012: 45).

Asyrská armáda byla tvořena profesionálními vojáky a občany, kteří vykonávali povinnost *ilku*. Nejsou záznamy, jaké bylo procentuální rozdělení armády, ale z logického hlediska při takto velké říši, která si mohla vydržovat pravidelnou profesionální armádu, je velice pravděpodobné, že armáda byla tvořena specializovanými profesionály. Obyčejní občané, kteří vykonávali povinnost *ilku*,

tak s největší pravděpodobností sloužili jen jako pomocné oddíly (Pečírková 2000: 145; Dougherty 2011: 41-42).

Asyrské říší dávalo velkou výhodu používání železa ve velkém měřítku. Železné zbraně mají několik výhod: dají se lépe nabrousit, zůstali déle ostré, byly pevnější, lehčí a trvanlivější, než jejich bronzová alternativa (Dougherty 2011: 39).

3. Sparta

Městský stát Sparta ležel na Peloponésském poloostrově v její jižní části. Období, které sleduji, je od prvních zmínek o Spartě v 7. století po začátek řecko-perských válek začátkem 5. století před naším letopočtem. Spartský stát se též nazýval Lakedaimon, jelikož území, kde se nacházela Sparta, bylo známé jako Lakónie. V textech jsou Sparťané také nazýváni jako Lakedaimoňané (Příloha č. 7 ukazuje polohu Lakedaimonu) (Lehman 2012: 99; Sekunda 1998: 3-4).

3.1. Politické uspořádání Sparty

3.1.1. Králové

Ve Spartě fungovala tzv. dyarchie. Dyarchie znamená vládu dvou králů. Oba panovníci pocházeli z jiných rodů. Jeden pocházel z rodu Ágiovců a druhý z dynastie Eurypóntovců. Tento styl vlády je velice neobvyklý a nemáme přesné důkazy o tom, jak toto dvoukrálovství vzniklo. Existuje několik hypotéz, které se snaží tento problém objasnit. Některé hypotézy říkají, že se jednalo o dva dórské kmeny. Každý kmen měl svého vůdce a po čase se tyto dva kmeny spojily. Další říkají, že se rozdělily až poté, co se usadily na Peloponésském poloostrově. Existují také hypotézy, že Sparta byla původně monarchie, ale že jedna frakce ve Spartě získala velkou moc, a tak jí byl dán status druhého krále. Nejlogičtější se mi však zdá hypotéza, která tvrdí, že ve Spartě byli dva vládcí proto, že by bylo nebezpečné dát veškerou moc nad armádou jednomu člověku, a tak tuto funkci zdvojili, aby se vyhnuli zneužití postavení krále (Oliva 1971: 23-28).

Králové byli nejvyšší vojenští velitelé. Během války vedli panovníci svá vojska do bitvy. Toto bylo velice nebezpečné, protože pokud by byli poraženi, tak by Sparta přišla o oba své generály. Z toho důvodu bylo později dáno velení nad armádou jen jednomu z králů, zatímco ten druhý zůstával ve Spartě. Vládcí byli členy *gerúsíá*, neboli rady starších. O této instituci se budu zmiňovat později. Králové nebyli ve Spartě všemocní. Panovníci podléhali rozhodnutí shromáždění a také mohli být souzeni radou starších na návrh eforů (Lisový 2010: 61; Adkins – Adkins 2011: 92-93).

Král měl ve Spartě velice malou moc. Jeho hlavní pravomoci se odvíjely od jeho funkce armádního velitele v době války. V době míru měl král velice málo pravomocí. Jeho největší pravomoc v době míru, byla pravomoc řešit spory ve věcech vlastnických (Lisový 2010: 61).

3.1.2. Gerúsiá

Jednalo se o radu starších ve Spartě. Měla třicet členů, z toho byli dva králové. Členové rady starších byli voleni shromážděním občanů doživotně. Aby mohl být Sparťan zvolen do rady starších, musel dosáhnout šedesáti let a být členem jedné z aristokratických rodin (Lisový 2010: 61).

Gerúsiá měla velmi důležité funkce ve Spartě. Rada starších společně s eforý projednávala návrhy zákonů, které se pak ke schválení předkládaly shromáždění. Také tato rada starších mohla soudit spartské krále na návrh eforů (Lisový 2010: 61).

3.1.3. Lidový sněm

Lidový sněm se skládal ze všech spartských mužů starších třiceti let. Lidovému sněmu byla předkládána usnesení rady starších. Lidový sněm pak měl možnost toto usnesení schválit, nebo zamítnout. Nemohl však usnesení upravovat (Lisový 2010: 61).

V lidovém sněmu také probíhaly volby. Volili se zde členové rady starších, eforové, jako nejvyšší správní úředníci a vojenští důstojníci. Lidový sněm také rozhodoval o tom, zda Sparta půjde do války (Lisový 2010: 61).

3.1.4. Eforové

Eforové byli nejvyššími úředníky ve Spartě. Bylo jich celkem pět, z toho jeden hlavní efor. Předpokládá se, že z počátku byli poradci králů, ale postupem času získali velkou moc. Eforové byli voleni shromážděním na jeden rok a nemohli být znovu zvoleni. Eforové byli vybíráni z kruhu nejkonzervativnějších aristokratických rodů (Lisový 2010: 61; Adkins – Adkins 2011: 92).

Eforové měli ve Spartě velkou moc: předsedali zasedání *gerúsiá* a také předsedali zasedání shromáždění. Účastnili se tedy rozhodovacího procesu. Eforové zažehnávali problémy mezi králi. Pokud spartský král vyjel do války, tak sebou měl vždy dva eforý. Také jako jediní mohli obžalovat spartského krále. V neposlední řadě vyjednávali mezistátní smlouvy a starali se o správu země. Měli tedy v rukou veškerou správní moc (Lisový 2010: 61).

3.2. Společnost

Společnost ve spartském státě byla rozdělena na tři skupiny: Sparťany, perioiky a heilóty. Každá ze skupin byla uzavřená a geograficky vymezená. Společnost ve Spartě byla velice uzavřená, a

tak možnost sociální mobility v ní byla minimální, i když i zde se vyskytují výjimky, které popíši níže (Lisový 2010: 60).

3.2.1. Heilóti

Nejnižší vrstvou spartské společnosti byli heilóti. Postavení heilótů není zcela známo. Existuje několik teorií jejich postavení ve společnosti. Nejznámější je teorie o tom, že heilóti byli otroci, avšak existují i další. Mezi tyto teorie patří postavení heilótů jako otroků vlastněných státem, nebo jako skupiny obyvatel, kteří jsou mezi otroky a svobodnými. Z toho vyplývá, že postavení heilótů ve spartské společnosti není jednoznačné a také, že heilóti měli jistá specifika, která znemožňují je přesně zařadit. Nejvýraznějším specifikem heilótů bylo jejich spojení s půdou (Oliva 1971: 38-40).

Původ heilótů a vznik této společenské skupiny je doposud neznámý. Předpokládá se, že heilóti byli původní obyvatelé Lakónie, kteří se po dobytí Lakónie dórskými kmeny stali otroky. Heilóté byli vázáni k půdě, a tak se jejich stav dá přirovnat k nevolníkům ze středověku. I zde však heilóti mají svá specifika a to v tom, že nebyli vlastněni jedním pánem, ale že je vlastnil spartský stát, který toto území dobyl. Jednalo se tedy o jakési kolektivní vlastnictví otroků (Oliva 1971: 40-44).

Heilóti tedy měli velice špatné postavení ve spartské společnosti. Spartáné s nimi podle všeho nezacházeli moc dobře. Podle popisu antických spisovatelů byli heilóti každoročně bičováni, aby se jim připomnělo jejich postavení otroků. Heilóti také figurovali v tréninku spartských mužů a to v rámci tzv. *krypteí*, kdy každoročně byla heilótům vyhlášena válka spartskými efory, aby mohli spartští muži ve výcviku zabíjet heilóty, a tím pádem se stali muži. Tématu *krypteí* se budu více věnovat v popisu spartského výcviku (Oliva 1971: 44-46).

Spartáné měli veliké obavy z povstání heilótů. Každý spartský muž musel mít vždy u sebe kopí, aby mohl přemoc heilóta. Když doma nechával svůj štít, tak z něj nejdříve vyndal držadlo, aby ho heilóti nemohli použít. Spartáné se velice snažili, aby heilótům znemožnili přístup ke zbraním. Spartáné hrozbu povstání heilótů brali velice vážně, a proto každé politické rozhodnutí bylo přijaté v souladu s touto hrozbou. Spartáné tedy posílali do války jenom tolik mužů, kolik jich mohli postrádat při střežení heilótů (Oliva 1971: 45-48).

Heilóti měli ve spartském státě hodně povinností. Nejdůležitější je jejich povinnost spjatá s půdou. Každý heilót musel ze své úrody odevzdat přesně stanovenou část spartskému státu. O tom, kolik procent z celkové úrody to bylo, nevíme přesně, jelikož o tom nejsou přesné důvěryhodné údaje. Víme však, že každý Spartán měl dostat 82 medimnů ječmene ročně, což je necelých 60 hektolitrů ječmene. Ječmen byl nejzákladnější potravinou. Spartáné ale také dostávali další potraviny,

jako víno, fíky, olivy a ovoce. Heilóty také sloužili v domácnosti spartských rodin a také doprovázeli Sparťany do bitev jako osobní otroci (Oliva 1971: 48-53).

Jediná možnost sociální mobility ve Spartě pro heilóty byla spjatá se službou v armádě. Heilóty působili ve spartské armádě jako lehkooděnci a jako průzkumné oddíly. Pokud se heilóty v boji osvědčili, mohli dostat svobodu a tím pádem se z nich stali neodámódové (Sekunda 2008: 15-17).

3.2.2. Perioikové

Perioikové, stejně jako heilóty, byli neplnoprávnou skupinou obyvatelstva, ale na rozdíl od heilóty byli svobodní. Perioikové se nacházeli uprostřed spartské společnosti. Nebyli otroci a ani se s nimi tak nezacházelo, na druhou stranu nebyli ani plnoprávní.

Původ perioiků je nám stejně jako u heilóty neznámý. Opět existuje několik teorií, které se snaží na toto odpovědět. Jedna teorie říká, že perioikové jsou dórského původu, a že jejich postavení vzniklo v důsledku usazení na méně úrodné půdě a tím pádem na jejich podřízenosti vůči Spartě. Další tvrdí, že perioikové jsou achajského původu, tedy že jsou potomky původního obyvatelstva. Teorie, která je považována za nejrealističtější, je taková, že perioikové jsou jak achajského původu, tak i dórského původu (Oliva 1971: 55-56).

Jistě víme, že perioikové byli obyvatelé osad v Lakónii. Tyto osady byly zakládány Spartou a tedy příslušníky dórského kmene, stejně jako obyvatelstvem achajského původu. Osady byly podřízené Spartě, i když měly vlastní samosprávu. Tyto osady mohly výborně sloužit jako nárazníkový pás v případě, že by někdo chtěl napadnout Spartu. Zároveň se pomocí zakládání osad řešil nadbytek obyvatelstva na jiném území (Oliva 1971: 56-58).

Perioikové byli, stejně jako heilóty, velice důležití pro chod spartského státu. Jelikož měli Sparťané zakázáno věnovat se řemeslům, obchodu, nebo zemědělství, tak tato povolání přešla na perioiky. Tato společenská skupina také vlastnila heilóty jako své otroky, i když v menší míře než u Sparťanů. Perioikové ve spartském státu podle všeho nebyli nikterak utlačováni. Toto tvrzení potvrzuje menší množství vojenských posádek na území osad perioiků (Oliva 1971: 60-62).

Perioikové byli také velice důležitou součástí spartské armády. Dokonce mohli ve spartské armádě získávat i nižší hodnosti. Movitější perioikové sloužili jako hoplité (těžkooděnci) ve spartské armádě, avšak ve spartské armádě působili také méně movití perioikové, kteří si nemohli dovolit zakoupit plnou výstroj. Perioikové byli spolu se Sparťany nazýváni jako Lakedaimoňané (Oliva 1971: 61-62).

Sparta brala perioikovské osady jako součást svého státu. Perioikové měli ve spartském státu dobré postavení. Perioikové měli ve spartském státu stejné postavení jako cizinci, to znamenalo, že byli svobodní, ale nemohli rozhodovat o záležitostech Sparty. Proto, když bylo ve Spartě málo občanů, jim bylo nabídnuto spartské občanství (Oliva 1971: 61).

3.2.3. Spartané

Spartané byli jediní plnoprávní občané na území Sparty, nebo Lakedaimonu. Tato skupina je velice specifická, jelikož obsahovala starou kmenovou kulturu a zároveň utvořila silný stát. Spartané měli v Lakedaimonu výsostní postavení. Důvod tohoto postavení je velice nejasný a doposud se nepodařilo bez pochyb určit, proč tomu tak bylo (Oliva 1971: 29).

Spartským mužům bylo zakázáno vyučit se v nějakém řemesle, nebo obchodovat, tyto potřeby za ně plnili perioikové. Nemohli také obdělávat svojí půdu, která jim byla přidělena, to pro ně dělali heilóti. Spartský stát byl utvořen tak, aby se Spartský občan mohl věnovat jenom jedné věci a to válce. Všechny aspekty spartské společnosti byly podřízeny válce. I celkové politické uspořádání státu se podobalo uspořádání vojenského tábora. Jediné místo, kde mohl spartský muž vyniknout, byla právě válka. Ve Spartě byla největším prohřeškem zbabělost v boji, to mělo za následek nejen veřejné ponížení, ale často i odsouzení k smrti, nebo vyhoštění. Toto se netýká jen běžných vojáků, ale jsou i známé případy, kdy byl podplacen efor, král, nebo velitel oddílu, aby se neúčastnily boje, nebo aby zabránili spartskému vojsku se boje účastnit. I takovýto vysoce postavený muži byli souzeni a velice často odsouzeni k smrti, jelikož nic není pro Sparťana horší, než zbabělost v boji (Adkins – Adkins 2011: 92-93).

K tomu abychom plně pochopili spartskou společnost, musíme nejdřív poznat jejich výcvik a jejich vojenské povinnosti. Služba v armádě pro Sparťany byla hlavní prioritou a všechno se této prioritě podřizovalo.

3.3. Vojenský výcvik

Výcvik spartských mužů začínal už od narození. Každé narozené spartské dítě bylo prohlédnuto staršími, jestli netrpí nějakou vadou, kdyby u něj nějakou vadu zjistili, tak bylo dítě odhozeno do rokle v pohoří Táygetos, aby tam zemřelo. Doma mu bylo dáváno prosté jídlo, a také bylo dítě učeno nebát se samoty ani tmy. Ve věku sedmi let opouštěli chlapci domov a začali žít ve společných ubikacích, od této doby jim začal intenzivní výcvik. Učili se pohyby se zbraněmi pomocí

tance, který se nazývá *pyrrhiché*. Naučil se číst a psát. Chlapci také byli rozděleni do družin, které mezi sebou soutěžili v různých sportovních disciplínách (Sekunda 2008: 8-9).

Ve věku dvanácti let se jeho tělesná cvičení stala náročnější. Musel chodit bos, aby si zvyknul na nepohodlí, a také ho to připravovalo do bitvy. Byla mu odebrána tunika a musel chodit jen v plášti, a to v létě i v zimě. Toto ho mělo připravit k zvládnutí jak extrémního chladu, tak i k zvládnutí extrémního vedra. Dostávali jen málo jídla, ale mohli si přilepšit krádežemi. Když byl některý z mladíků chycen při krádeži, tak byl potrestán, ale ne za krádež jako takovou, ale za to, že se nechal chytit. Toto mělo trénovat jejich vychytralost a obratnost (Sekunda 2008: 9-12).

Když dosáhnul mladík dvaceti let, tak se stal dospělým občanem. V tomto věku byl již připraven a začleněn do armády. Také po dovršení dvaceti let se stal členem jedné z tzv. *sysitií*, jedná se o společné stolování mužů. Před dovršením dospělosti byli zařazováni do tajné služby tzv. *krypteia*. Když byli zvoleni noví eforové, tak vyhlásili válku heilótům. Během tohoto období byli vysíláni mladí spartští muži na území heilótů jen s dýkou a malým přidělem potravin a jejich úkolem bylo zabít heilóty, byla to pro ně zkouška dospělosti. Tyto války heilótům však nejspíše nebyly vyhlašovány každý rok, ale spíše jen v obdobích hrozícího povstání (Sekunda 2008: 12).

Když se z mladíka stal dospělý muž a stal se členem spartského vojska, tak nadále pokračoval každodenní trénink. Dospělí muži spolu trávili většinu času, což mělo utužit jejich sounáležitost a zlepšit jejich výkonnost a odhodlání v boji. Spartský muž po dovršení dvaceti let podléhal povinné službě Lakedaimónu po dobu čtyřiceti let (Sekunda 2008: 12).

3.4. Spartská armáda

V tomto období se v Řecku používal velice specifický systém boje, který vycházel z uspořádání městských států. Specifika války v tomto období jsou dána složením městských států v oblasti Řecka. Každý městský stát musel mít armádu, jelikož nad každým městským státem visela hrozba napadení. Městské státy ale byly populačně malé, a tak neměly dostatečný počet obyvatel, aby mohly zavést profesionální armádu a ekonomicky přežít. K řešení této problematiky využili milice, tedy obyčejné občany, kteří měli nutnost obstarat si kopí a štít, ty bohatší si pořizovali brnění a další obrané doplňky. Když byl městský stát ohrožen, tak byli tito občané povoláni do armády, při tom však samozřejmě nemohli vykonávat svou práci. Každý městský stát mohl tyto občany postrádat jen na krátký okamžik a tak tomu byla přizpůsobena taktika boje. Touto taktikou se stal střet falang hoplítů. Úkolem této taktiky boje bylo co nejrychleji, a při nejlepším za co nejmenších ztrát, zjistit, kdo je silnější a tím pádem kdo bude mít lepší vyjednávací pozici (Příloha č. 8 ukazuje vizualizaci bojové formace falanga) (Dougherty 2011: 103-104; 118).

Zformovat bojeschopnou formaci falanga a udržet jí pohromadě je velice obtížné. Existuje několik úskalí této formace. Důležité je si uvědomit, že falanga fungovala jako jeden celek, to znamená, že jedinec musel přísně dodržovat veškeré pokyny, musel mít nacvičené manévry, protože i chyba jen jednoho vojáka mohla způsobit oslabení formace a chaos ve formaci. Nejenže museli být vojáci výborně fyzicky připravení, jelikož pohyb v plné zbroji byl velice vysilující, museli být také neskutečně psychicky odolní. Umět zachovat klid a plnit to, co se naučili na cvičeních, se stalo základem pro úspěch této formace. Další velice důležitým faktorem byla důvěra v ostatní spolubojovníky, a také schopnost fungovat jako celek. Při boji dvou falang je nejdůležitější pohyb v před, který zajišťovali zadní řady, tento pohyb vpřed vytvářel tlak na nepřátelskou falangu a hlavně jí nutil couvat. Zatímco při pohybu vpřed se dá velice snadno dodržovat jednotný krok, při couvání to jde velice těžko, to deformuje nepřátelskou formaci a zanáší to do ní chaos, který nakonec povede k opuštění formace a útěku z bojiště.

Spartská armáda byla přesně vytvořena na tyto situace. Jejich těžký výcvik je fyzicky připravoval na nošení těžké zbroje, dlouhodobé pochody a na fyzickou náročnost bitev. Mnohem důležitější než fyzická připravenost se stala jejich psychická připravenost. Už od sedmi let trávili veškerý čas se svými budoucími spolubojovníky, toto pokračovalo i po dovršení dvaceti let, kdy se začali účastnit na *syssitiích*. Spartský stát nebránil v homosexualitě mezi vojáky, protože to povzbuzovalo k bojovému nasazení (Spartský stát přímo nebránil homosexuálním vztahům, ale povinností každého Sparťana bylo zplodit potomka, když tomu tak nebylo, tak byl vystaven veřejnému ponížení). Každodenní dril jim také pomáhal mistrovsky ovládat zbraně, tomuto se učili již od sedmi let pomocí tance *pyrrhiché* a tento tvrdý trénink trval až do ukončení jejich vojenské služby. Velice prospěšná byla také tzv. *krypteia*, zkouška dospělosti, která dala mládencům poznat jaké to je někoho zabít, takže je to nemohlo překvapit v bitvě.

Sparťané sloužili jako těžkooděnci, jakákoliv jiná pozice pro ně byla potupou. Avšak i spartské vojsko potřebovalo průzkumné oddíly, lehkooděnce, podpůrnou pěchotu a jezdeckto. Tyto ne tolik prestižní pozice obstarávali především heilóti, nebo žoldáci. Perioikové se svojí funkcí v armádě velice blíží občanům z jiných měst. To znamená, že každý musel mít u sebe kopí a štít a zbroj si nadále dokupoval sám. To ovlivňovalo jeho zařazení do armády a také jeho společenské zařazení, jelikož být těžkooděncem bylo velice prestižní. Perioikové tedy plnili ve spartské armádě funkci těžkooděnců i lehkooděnců, navíc jelikož měli povoleno zabývat se řemesly, tak byli nepostradatelní pro chod armády. Co se týče cizinců, tak ty se využívali především jako jízda a podpůrná pěchota, tedy jako lučištníci, střelci z praků, nebo jako *paltasti*, což byli vrhači oštěpů (Sekunda 2008: 45-50; Adkins – Adkins 2011: 97-98; Oliva 1971: 55-62).

Těžkooděnci, jak již bylo řečeno, byli nejdůležitější součástí armády. Hlavní útočnou zbraní těžkooděnců bylo dlouhé kopí. Toto kopí bylo vyrobeno z jasanového dřeva a mělo železnou hlavici, kopí měřilo 1,5-2,5 metru. Hlavní obranou těžkooděnce byl štít *hoplon*, podle kterého získali těžkooděnci název hoplité. Tento štít byl dřevěný a okraj byl po obvodu pokryt tenkým bronzovým plechem. Vojáci si také na své štíty malovali znaky, které je buď měly charakterizovat, nebo spíše zastrašit nepřátele. Lakedaimónští, tedy i Sparťané, používali jednotný symbol Λ (*lambda*) na svých štítech až od poloviny 5. století. Tyto dva prvky byly nejdůležitější pro sestavení fungující falangy, a proto vlastnění těchto věcí bylo základem pro každého bojovníka. Ve Spartě bylo zahazení štítu v boji bráno jako závažný prohřešek, který byl přísně trestán (Příloha č. 9 ukazuje vizualizaci spartského hoplíta) (Sekunda 2008: 25-27; Dougherty 103-104).

Kromě těchto dvou nejdůležitějších věcí spartský těžkooděnc musel také nosit pancíř. Pancíř byl vyroben z bronzu. Z počátku byl používán zvonový typ pancíře, který měl jen načrtnutou muskulaturu. Toto se postupem času měnilo a počátkem 5. století již měl pancíř vymodelováno celé svalstvo. Dalším důležitým segmentem ochrany spartského těžkooděnce byla bronzová přilba. Z počátku se využívala tzv. helma korintského typu. Tato helma byla uzavřená a tak poskytovala velmi dobrou ochranu v boji specifickém pro souboj dvou falang. Nevýhodou této helmy se stala horší viditelnost, a také velice omezovala sluch. To zpočátku moc nevadilo, jelikož manévry nebyli moc složité. Později však bojovníci potřebovali lépe vidět i slyšet, jelikož se manévry na bojišti stávaly složitějšími. Tomuto požadavku se postupem času uzpůsobovali i helmy (Příloha č. 10 ukazuje bronzové brnění s plnou muskulaturou; Příloha č. 11 ukazuje korintský typ uzavřené helmy) (Sekunda 2008: 28-30).

Sparťané také používali další zbroj. Používali bronzové chrániče, které chránily nohy a nasazovaly se na holeně. Tyto chrániče se postupem času rozšiřovali, aby chránily i koleno a kotník. Dále se používaly chrániče na pravou paži, která nebyla chráněná štítem, chrániče stehna a také chrániče nártu. Nejednalo se však o pevné boty, Sparťané a celkově řečtí bojovníci, bojovali buďto bosy, nebo měli jednoduché sandály. Co se týče dalších zbraní, tak Sparťané používali meče, které však sloužily čistě jako sekundární zbraň (Příloha č. 12 ukazuje meč využívaný Sparťany) (Sekunda 2008: 30-31).

Pokud je řeč o vybavení spartských těžkooděnců, tak nemůžeme opomenout jejich symbolické rudé pláště. Z počátku je třeba říct, že rudé pláště se začaly používat oficiálně jako jednotný vojenský oděv až ve 4. stol. př. n. l., to ale neznamená, že tento oděv nebyl dříve hojně používán. Rudý plášť také nebyl symbolem jen Sparty, i když jsou tím nejvíce proslavení. Podle toho co víme, byl tento typ pláště velice hojně využíván i v ostatních řeckých městech, ale toto mohlo být

jen odrazem vlivného postavení Sparty. Rudé pláště se původně začaly využívat kvůli dvěma důvodům. První z těchto důvodů byl ryze praktický. Rudý plášť zakrýval krváčení a krev celkově na něm nebyla vidět. S tím souvisí také zastrašení nezkušených protivníků. Druhým důvodem bylo uvažování lidí v antickém Řecku. Vojáci si do bitvy brali nejlepší možné oblečení, jelikož pokud jim bohové dopřejí úspěch, bude vhodné mít na sobě ten nejlepší možný oděv. Na druhou stranu kdyby v bitvě padli, tak se slušelo přijmout svůj osud v dobrém oděvu. Rudou barvu si zvolili, protože v té době patřilo rudé barvivo k nejdražším (Sekunda 2008: 21-22).

Co se týče jiných pozic v armádě tak lehkooděnci se moc nepouštěli do přímého boje, ale sloužili jako zálohy a v případě rozprášení nepřítelovy falangy k stíhání těžkooděnců, kteří se snažili z bitvy utéct. Byli vybaveni dlouhým kopím a štítem a jako oblečení používali kožený oděv, který se používal v každodenním životě (Sekunda 2008: 15).

O spartské jízdě máme první záznamy až z konce 5. století. Toto období je již mimo mé vytyčené období. Proto se tímto tématem nechci hlouběji zabývat. Spartská jízda stejně nikdy nebyla hlavním bojovou silou Sparty a navíc jízda byla tvořená jen těmi Sparťany, kteří nebyli způsobilí k pěchotnímu boji. Jelikož jízda pro Sparťany nebyla moc prestižní, najímali si často žoldáky (Sekunda 2008: 45-47; Adkins – Adkins: 100).

To samé se dá říct o podpůrné pěchotě, což jsou lučištníci, střelci z praků a *peltasté*. Všemi třemi Sparťané opovrhovali. A stejně jako jízda, tak ani podpůrná pěchota se neobjevila ve spartské armádě do přelomu 5. a 4. století. Pokud lakedaimónské vojsko nějaká podpůrná pěchota doprovázela, tak se jednalo převážně o žoldáky (Sekunda 2008: 47-50; Adkins – Adkins 2011: 98-99).

4. Římská republika

Řím se nacházel na Apeninském poloostrově, přesněji v střední části kolem řeky Tibery. Období, které nazýváme Římskou republikou bylo mezi lety 753 – 27 př. n. l. V tomto období se z obyčejného městského státu stala říše, která se v pozdější fázi stala největší mocností starověku v této oblasti (Příloha č. 13 ukazuje rozlohu Římské republiky během tohoto období) (McNab 2010: 14; 78).

4.1. Politické uspořádání Římské republiky

4.1.1. Konzulové

Konzulové byli vrcholní představitelé Římské republiky. Hlavním úkolem konzulů bylo vykonávat funkci generála římských vojsk. Konzulové byli dva a byli voleni lidovým shromážděním na jeden rok. Kromě funkce římských generálů měl konzul i nejvyšší pravomoc v legislativní, exekutivní a soudní moci. Jelikož byli dva, tak rozhodnutí jednoho konzula mohlo být vetováno druhým konzulem, toto se však moc nepoužívalo. Z počátku byli konzulové voleni z řad patricijů starších čtyřiceti jedna let. Avšak během posilování postavení plebejců se toto změnilo a jeden z konzulů musel být plebejec, ten však mohl být zvolen až po dovršení čtyřiceti dvou let (Zamarovský 2005: 75).

Z počátku byl konzul nejmocnějším úředníkem v Římě. Toto se ale postupem času měnilo, když vznikaly nové úřady, které jim část pravomocí sebraly. Přesto však byl úřad konzula nejvýše postavený a velmi vážený po celou dobu fungování republiky (Zamarovský 2005: 75).

Jak již bylo řečeno, konzulové zastávali funkci generálů římské armády. Byli to právě konzulové, kteří svolávali odvody do vojska. Také přísaha vojáku se skládala přímo konzulům. Každý konzul měl svou vlastní armádu, které velel. Pokud oba konzulové vedli jedno vojsko, tak se ve velení střídali ob den (Zamarovský 2005: 75).

V civilní sféře měli konzulové odpovědnost za uskutečnění usnesení senátu, stejně tak jako za zavedení zákonů přijatých lidovým shromážděním. Jako nejvyšší představitelé republiky také působili jako hlavní diplomaté. Mezi další jejich pravomoci patřilo předsedání a svolávání senátu, a také předsedali lidovému shromáždění, v kterém také řídili hlasování a předkládali návrhy zákonů. Mezi soudní pravomoci konzulů patřilo i předvolávání občanů k soudu, a také jejich uvěznění, proti tomuto se však dalo odvolat (Zamarovský 2005: 75).

Konzul ale nebyl všemocným vládcem Říma. Za prvé byl volen lidovým shromážděním a také mohl být souzen za své činy. Dokonce mohl být souzen i za své vojenské počínání během tažení. Navíc konzul byl limitován druhým konzulem, který ho mohl vetovat. Také úkoly pro roční působení konzulů byly předběžně projednávány senátem. Nakonec největším limitem bylo právě jeho jednorozční jmenování, s tím, že nemohl hned kandidovat na další období, ale musela tam uběhnout určitá doba (Zamarovský 2005: 75).

Pokud byla Římská republika vážně ohrožena, buď zevnitř, nebo zvenčí, tak senát jmenoval jednoho z konzulů, který pak měl pravomoc vybrat diktátora, senát doporučoval diktátora, avšak konzul se jejich doporučením nemusel řídit. Během působení diktátora se veškeré pravomoci konzulů přesunuli právě na tuto osobu (Zamarovský 2005: 75).

4.1.2. Diktátor

Diktátor byl jmenován na dobu nutnou pro vyřešení problému, tato doba však nemohla přesáhnout šest měsíců. Často se stávalo, že mandát diktátora skončil během pár dní, poté co se podařilo vyřešit problém. Diktátor měl v Římě neomezenou moc. Všichni úředníci, kteří předtím byli nezávislí, museli poslechnout příkazy diktátora. Diktátor se nemusel řídit usneseními senátu, mohl vydávat zákony bez nutnosti potvrzení jinými institucemi, většinou se však diktátor snažil dbát na přání senátu a také dával schvalovat zákony hlasováním v lidovém sněmu. Byl také nejvyšším soudcem a proti jeho rozhodnutí nebylo odvolání. Fungoval mimo rámec římských zákonů, to znamená, že sám určoval trest. Diktátor také nemohl být za své jednání v době diktatury souzen (Zamarovský 2005: 75).

Z toho vyplývá, že moc diktátora nebyla nikterak omezená. Toto tvrzení není zcela správné, jelikož i úřad diktátora měl svá omezení. Jak již bylo psáno výše, měl diktátor absolutní moc nad římskými úředníky, avšak je zde jedna výjimka. Touto výjimkou je úřad tribuna lidu, ale ten nevykonával žádnou dozorčí činnost, jeho nezávislost je nejspíše jen následkem pozdější implementace tribuna lidu do římského systému a tak pro něj nebyla nastavena stejná pravidla jako pro ostatní úředníky. Diktátor také nedisponoval státní pokladnou, ale měl jen ty prostředky, které mu byly přiděleny senátem. Diktátor také nesměl v době svého mandátu opustit Itálii (Zamarovský 2005: 75).

4.1.3. Římský senát

Římský senát byl nejvyšší autoritou v římské republice. Senát se staral o zahraniční politiku, potvrzoval zákony, vyjadřoval se k návrhům zákonů, ustanovoval úředníky do úřadů a některé z nich mohl i odvolat, asi nejdůležitější funkcí senátu bylo spravování státních financí. Zpočátku byli členové senátu jenom zástupci patricijů a to jenom ti z nejváženějších aristokratických rodin, z počátku byl senát třistačlenný, ale toto číslo se měnilo. Avšak i jako u konzulů se toto postupem času měnilo a v důsledku posilování statusu plebejců se i do této instituce mohli plebejci dostat. Senát fungoval na principu zvykového práva a stal se z něj ochránce dobrých mravů a starých zvyků. Plebejci však měli dosti omezené možnosti jak se dostat do senátu. Jediná možnost, která plebejcům zaručovala účast v senátu, byla pomocí vysokých politických funkcí. Z počátku měli právo zasedat v Senátu jen bývalí konzulové, toto se později rozšířilo i na další vysoké úřady. Z toho důvodu je velice těžké přesně napsat, kolik měl senát členů, jelikož toto číslo se stále měnilo (Zamarovský 2005: 74-75).

V senátu jako takovém byla i jistá hierarchie. Zástupci patricijů měli rozšířené hlasovací právo, oproti zástupcům plebejcům. Největší slovo v senátu ale měli bývalí konzulové a později zástupci dalších vysokých úřednických postů. Jak již bylo psáno výše: aktivní konzulové předsedali senátu a měli také pravomoc senát svolat. Později se tato pravomoc rozšířila na další vysoké úředníky. Senát jednal dvakrát měsíčně, jednání senátu ale nemohlo být současně s lidovým shromážděním. Účast na jednáních senátu byla povinná a nepřítomnost na těchto jednáních byla finančně pokutována (Zamarovský 2005: 74-75).

4.1.4. Lidová shromáždění

Lidová shromáždění, jak již napovídá název, byla shromáždění římských občanů. Těchto shromáždění bylo vícero druhů, o tom se budu zmiňovat níže. Lidová shromáždění měla velkou moc v oblasti zákonodárné a soudní. V oblasti zákonodárné moci mohla lidová shromáždění přijímat zákony. Nemohla však o těchto zákonech debatovat a ani nemohla předkládat vlastní zákony. V oblasti soudnictví měla lidová shromáždění právo rozhodovat o vině či nevině obžalovaných. Tato pravomoc jim však v pozdější fázi římské republiky byla odejmuta, když byly vytvořeny stále soudní dvory (Mouritsen 2004: 63-65; Zamarovský 2005: 74).

Prvním a nejstarším z lidových shromáždění bylo tzv. kurijské shromáždění (*comitia curiata*). Toto shromáždění fungovalo již v době království. Kurijské shromáždění zastupovalo patricije, kteří byli rozděleni do třiceti kurií, z toho každá kurie měla jeden hlas. Z počátku mělo toto shromáždění

veškeré pravomoci, které jsem zmiňoval dříve. O tyto pravomoci však postupem času přišlo, až na jednu, kterou bylo potvrzování úředníků do funkcí (Mouritsen 2004: 34; Zamarovský 2005: 74).

Dalším shromážděním je tzv. centuriové shromáždění (*comitia centuriata*). Tohoto shromáždění se mohli účastnit všichni římscí občané. Římská společnost byla rozdělena do šesti skupin podle výše majetku. Každé skupině bylo uděleno určité množství centurií. Největší množství centurií měla nejbohatší vrstva. Z počátku měla nadpoloviční většinu centurií nejbohatší vrstva a tak mohla přijímat rozhodnutí bez nutnosti ohlížet se na nejchudší vrstvy. I toto se později změnilo a nejbohatší vrstvě se zmenšil počet centurií z původních 98 setnin z celkového počtu 193 centurií na 88 centurií. To stále zaručovalo nejbohatší vrstvě velký vliv, ale alespoň nemohla rozhodovat bez podpory chudších vrstev. Toto shromáždění převzalo pravomoci od kurijního shromáždění (Zamarovský 2005: 73-75).

Třetím důležitým shromážděním bylo tzv. shromáždění plebejců (*concilium plebis*). Jak již název napovídá, toto shromáždění bylo pouze pro plebejce. Toto shromáždění mělo z počátku pravomoc jen nad plebejci. Rozhodovalo spory ve své komunitě a také mohlo přijímat zákony, která však platili jen pro plebejce a tedy nemohly být vymáhány po patricijích. Toto shromáždění také vybíralo úředníky tzv. tribuny lidu, kteří měli chránit plebejce před zvlí patricijů. Právě tribun lidu svolával shromáždění a předsedal mu, také předkládal návrhy zákonů. Později, se zákony přijaté shromážděním plebejcům dostali na úroveň ostatních zákonů, a tak tedy začaly platit i pro patricije (Lisový 2010: 152-153; Mouritsen 2004: 63-64; Zamarovský 2005: 74).

4.2. Společnost

Římská společnost v době republiky byla tvořena svobodnými občany, kteří se dále rozdělují na patricije a plebejce, o rozdílech mezi těmito dvěma skupinami se budu zabývat níže. Dále byli v Římě přítomní otroci, kteří byli nesvobodní, ale mohli získat svobodu.

4.2.1. Patricijové

Byla zpočátku privilegovaná skupina svobodných občanů v Římě. Původ patricijů se odkazuje až na založení Říma Romulem. Romulus jmenoval sto mužů senátory, říkalo se jim *patres*, a potomci těchto mužů se stali patriciji. Z počátku Římské republiky měli veškerou moc v rukou právě patricijové, to znamená, že ovládali i veškeré instituce. Konzulem se mohl stát jenom příslušník patricijů, stejně tak i členové senátu museli být z patricijů. Jak již jsem psal výše tak nejdřív měli patricijové i veškerou moc v rozhodování pomocí kurijního shromáždění. Moc patricijů také

posilovalo jejich bohatství, která získali především kvůli přidělené půdě, na tuto půdu měli z počátku nárok opět jen patricijové (Zamarovský 2005: 71; Coulanges 2001: 193).

Moc patricijů se postupem času sice snižovala, ale stále měli na rozhodování v republice zásadní vliv. Postupem času se skupina patricijů spojila se skupinou bohatých plebejců a vytvořili novou sociální třídu, která se nazývala nobilita (Coulanges 2001: 276-277).

4.2.2. Plebejci

Plebejci byla skupina svobodných občanů, kteří však z počátku neměli moc silné postavení. Nemohli se ucházet o úřednické funkce a nemohli zasedat v senátu. Jejich význam pro římskou republiku byl ale velice důležitý. Plebejci tvořili základ římské armády a také obhospodařovali území vlastněné patriciji. Jak již bylo zmíněno výše, plebejci získávali postupem času silnější postavení. Je velice důležité zmínit, že v Římě v období republiky nepropukla občanská válka v plném rozsahu. K posilování svého postavení používali tzv. *exodus*. To znamená, že když chtěli plebejci změnit své postavení v římské společnosti, tak odešli z Říma, aby ukázali svojí nepostradatelnost v rámci římské společnosti. Tato nepostradatelnost byla zejména kvůli jejich velkému počtu v římské armádě. Patricijové v Římě si uvědomovali jejich důležitost, a tak souhlasili s ústupky plebejcům (Zamarovský 2005: 71-73; Lisový 2010: 152; Coulanges 2001: 196-198).

Plebejci si vymohli vlastní lidové shromáždění, pozici jednoho z konzulů a také to, aby mohli působit v ostatních úřednických funkcích. Postupem času se dostávali i do senátu, jelikož jak již jsem zmiňoval, bývalí vrcholní úředníci mohli zasedat v senátu. Vymohli si také zavedení úřadu tribuna lidu, který chránil zájmy plebejců. Z tribuna lidu se postupem času stával velice důležitý úřednický post, který mohl svolávat senát, lidová shromáždění, a který mohl vetovat zákony, které by mohly uškodit zájmům plebejců. Tribun lidu byl volen z řad plebejců na jejich speciálním shromáždění (Lisový 2010: 152-153; Zamarovský 2005: 71-73).

4.2.3. Otroci

Otroci byli nesvobodní obyvatelé Římské republiky. Z počátku Římské republiky jich moc nebylo, jelikož v tomto období Římané nevedli moc dobovyvačných válek. Otroci byli převážně ti, kteří nemohli splácet své dluhy, nebo ti, kteří byli prodáni do otroctví svým otcem. Otroci byli v osobním vlastnictví svých pánů a neměli žádná práva, ale mohli získat svobodu, kterou jim uděloval jejich pán (Zamarovský 2005: 71).

Počet otroků se zvyšoval během dobovačných válek. Čím víc jejich počet rostl, tak tím víc stoupala jejich důležitost pro římskou republiku a hlavně pro jejich hospodářství. Zvláště v době, kdy si plebejci vymohli právo získat půdu z dobytého území a tím pádem samy přestali pracovat na polích patricijů (Christ 2010: 77).

4.3. Římská armáda

Římská armáda stejně jako politický systém Říma podstoupil několik změn. Tyto změny byly iniciovány vojenskou politikou Říma, který se začal postupem času více a více rozšiřovat.

4.3.1. Římská armáda za rané republiky 753 př. n. l. – 341 př. n. l.

Během období rané republiky, když byl Řím jedním z městských států na Apeninském poloostrově, byla organizace armády velice podobná ostatním městským státům. To znamená, že římské vojsko tvořili svobodní občané, kteří nebyli profesionálními vojáky, ale pracovali buďto na svých polích, jako řemeslníci, nebo jako obchodníci. Odvod se konal jen v případě války, které ale byly poměrně časté. Armáda se svolávala vždycky v březnu a na podzim byla opět rozpuštěna. V armádě museli sloužit všichni občané, kteří dosáhli určitého majetku, který jim dovoľoval si pořídit drahou zbroj (Penrose 2007: 24).

Během tohoto období římská armáda používala stejnou taktiku boje jako Řekové, tedy formaci falanga složenou z těžkooděnců. Změna v odvodech do armády nastala v 6. Století, kdy Servius Tullius zavedl reformy, které umožňovaly vstup méně majetných občanů do římské armády. Občané mezi sedmnácti a čtyřiceti šesti lety byli rozděleni do pěti tříd podle majetku. Dvě nejvýše postavené třídy dále plnily úlohu těžkooděnců. Změna byla u obyvatel se středními nebo nižšími příjmy, jelikož ty si nyní mohli pořídit levnější zbroj a působit v římské armádě jako lehkooděnci. Toto umožnilo zakládání jednotek, podle tříd a tak docílit toho, že vojáci budou bojovat s podobnou výzbrojí a tím pádem podobným stylem, což velice usnadnilo plánování a taktiku v bitvě. Občané, kteří neměli dostatečný majetek, aby se dostali do poslední třídy, byli zbaveni povinnosti sloužit v armádě, těmto občanům se říkalo *proletarii*. I když byli zbaveni povinnosti sloužit v armádě, tak v nouzových případech mohli i tito občané být povoláni do armády (Penrose 2007: 24-25; McNab 2010: 18-19).

4.3.2. Manipulové válečnictví

Během války se Samnity, která probíhala mezi lety 343-341 př. n. l. římská armáda opustila formaci falangy a vyvinula jinou formaci, které se říká manipulován formace. Tato formace byla mnohem flexibilnější a byla ideální právě na boj proti falangám. Její flexibilitnost jí přitom umožňovala se vypořádat i s případnými jinými strategiemi (Penrose 2007: 29-30; McNab 2010: 30).

Tato formace byla specifická tím, že se skládala z několika linií pěchoty a každá linie pěchoty byla tvořena několika samostatnými bloky vojáků, neboli *manipuly*. Mezi těmito bloky byl volný prostor, který umožňoval každému bloku se pohybovat nezávisle na pohybu celé bojové linie. Toto rozdělení do různých linií také umožňovalo různé vybavení pro každou linii (Penrose 2007: 30; Conolly 1992: 11; 16).

Tato nová formace měla za následek také vytvoření nových jednotek, které se lépe hodily pro tento typ formace. Tato formace se nakonec ustálila na třech bojových liniích, z nichž každou tvořily jiné jednotky. První linii tvořili *hastati*, druhou linii tvořili *principes* a třetí linii tvořili *triarii*, v mezerách mezi těmito bojovými linejemi a před první bojovou linií ještě působili lehkooděnci, kteří se zaměřovali na házení oštěpů, těmto jednotkám se říkalo *veles*. Podmínky pro vstup do armády se nezměnily, občan tedy musel mít určité množství financí a také být ve věkovém rozmezí sedmnácti a čtyřiceti šesti let. Proběhla zde však jedna podstatná změna, a to že voják nebyl přiřazen k jednotce na základě svého bohatství, ale podle svého věku (Příloha č. 14 ukazuje vizualizace římské těžké pěchoty: *hastati* a *principes*; Příloha č. 15 ukazuje vizualizace jednotky *triarii*; Příloha č. 16 ukazuje vizualizaci lehké pěchoty *veles*) (McNab 2010: 30-32; Zamarovský 2005: 85).

Hastati byli nejmladšími rekruty. Byli však stejně vybaveni jako jednotka *principes*, kde se nacházeli dospělí muži v produktivním věku. Oba tyto typy jednotek používali italský oválný štít, který se jmenoval *sputum*, dále používali meč, neboli *gladius Hispaniensis*, tento meč se jim podařilo okopírovat od žoldáků z území dnešního Španělska, tato zbraň se stala ikonickou pro římskou armádu. Také používali dva druhy házecích oštěpů nazývaných *pilum*, jeden byl lehčí pro delší vzdálenost a ten druhý byl těžší, aby byl co nejvíce efektivní na kratší vzdálenost. *Triarii* měli stejné štíty a meče, ale místo házecích oštěpů používali dva metry dlouhé kopí. Všechny tyto jednotky spadaly pod těžkou pěchotu, tomu odpovídala i jejich zbroj (Příloha č. 17 obsahuje Římany používaný meč *gladius Hispaniensis*; Příloha č. 18 obsahuje oštěp *pilum*) (McNab 2010: 32-34; Conolly 1992: 10; 18).

I takto reformovaná armáda byla stále neprofesionální a vždycky na podzim se rozpouštěla. Vojáci sice dostávali plat, jako náhradu za dobu, kdy nemohli plnit svoje civilní povolání. Tento plat

však byl sotva dostačující a nedá se hovořit o profesionální armádě. Jednalo se o milice, které ale již pomalu přecházely do profesionálního stavu. Výzbroj si voják stále musel platit sám, ale dostával na ní příspěvek od senátu (McNab 2010: 37-38).

4.3.3. Armáda za pozdní republiky 146 př. n. l – 27 př. n. l.

Hlavní charakteristikou římské armády během pozdní republiky byly reformy, které provedl Gaius Marius. Gaius Marius byl konzulem, který zastával tento úřad po dobu sedmi let, což bylo předtím nepředstavitelné. Senát, který se Maria obával, se snažil co nejvíce oslabit jeho moc. Tohoto chtěl docílit tím, že mu značně snížil počet vojáků, kteří sloužili v jeho armádě. Gaius Marius se však své moci nechtěl vzdát a tak doplnil své stavy o dobrovolníky z vrstvy *proletarií*. Tato vrstva byla velice chudá a nemohla za normálních okolností sloužit v římské armádě. Marius jim slíbil stálou mzdu a také jim pořídil plnou výzbroj ze státních peněz. Jelikož tito noví rekruti neměli žádné zkušenosti, tak Marius najal gladiátory, aby je trénovali (McNab 2010: 85-86; Zamarovský 2005: 86; Christ 2010: 135-138).

Toto všechno vedlo založení stálé profesionální armády. Založení profesionální armády vyřešilo spoustu problému, s kterými se Římská republika potýkala. Velkým problémem pro Řím v této době byli jeho vojáci, kteří nebyli profesionální a tak kromě služby v armádě museli také obhospodařovat svá pole, nebo vést svůj obchod. Toto šlo zvládnout, když Řím válčil jen na území Apeninského poloostrova. Avšak při delších taženích, nebo při hlídání dobytého území to byl velký problém. Jelikož tyto akce byly dlouhodobého charakteru. Služba v armádě tak mohla vojáka ekonomicky zruinovat. Tento voják sice dostával od státu finanční náhradu za čas, který strávil ve službách Říma, ale tento výdělek sotva stačil na uživení (McNab 2010: 37-38).

5. Závěr

Předložená bakalářská práce se zabývá armádami vybraných starověkých států. Cílem mé práce je zodpovězení otázek, které byly určeny v úvodu. Těmito otázkami jsou: Existovala ve starověku závislost mezi velikostí říše a profesionální armádou?; Jaká byla souvislost mezi politickým uspořádáním státu a jeho armádou?; Jak ovlivňovala armáda společnost a postavení různých skupin ve společnosti?; Proč některé mocné městské státy vytvořili říši a jiné ne?

První otázka se týká závislosti mezi velikostí říše a profesionální armádou. Z uvedených informací vyplývá, že tato spojitost skutečně existuje. Tento vztah je založen na tom, že obyvatelé, kteří službu v armádě vykonávají spolu s civilním zaměstnáním, jako je obdělávání půdy, obchod, nebo řemeslo, se jen velice těžko mohou účastnit vojenských operací na delší vzdálenost. Jde o to, že za účast v armádě nedostávají žold, a i kdyby dostávali jistou finanční odměnu, tak třeba pro zemědělce by to stejně nic neřešilo, jelikož by přišli o celou úrodu. Tento problém se netýkal jen vojáků jako jednotlivců, ale i celého státu, jelikož potřeboval produkty, které tito vojáci produkovali v civilním životě. Na příkladu Římské republiky lze velice snadno pozorovat, jak je důležitá profesionalizace armády při expanzi. Asyrská říše měla profesionální armádu od počátku vytyčeného období a právě to jí umožnilo expandovat. U Sparty a jejich armády je to trochu složitější, jelikož jádro spartské armády, jímž byli Sparťané, byli profesionální vojáci, zbytek armády byl ale složen z neprofesionálů a jelikož perioikové a heilóti byli důležití pro hospodářství Sparty, tak pro ně platilo stejné omezení jako pro neprofesionální armádu.

Druhou otázkou je: Jaká byla souvislost mezi politickým uspořádáním státu a jeho armádou? Při pokládání této otázky jsem vycházel z předpokladu, že efektivní armáda mohla v tomto období působit jen pod vedením jednoho panovníka. Tento můj předpoklad se nepotvrdil a tak musím konstatovat, že jsem nenašel důkaz o spojení armády a politického uspořádání. Došel jsem k závěru, že armáda je více závislá na jasně definovaném vojenském velení, než na politickém uspořádání státu. Všechny tři státy mají jinou politickou strukturu, ale přesto to jejich armádu neovlivňovalo a výrazně nepozměnilo její charakter.

Třetí otázkou je: Jak ovlivňovala armáda společnost a postavení různých skupin ve společnosti? Z mé práce je jasně vidět, že armáda a společnost jsou velice těsně propojeny, a že příslušnost k armádě jim mohla vylepšit společenské postavení. Právě služba v armádě mohla poskytnout nesvobodným způsob, jak mohli získat svobodu. Netýká se to jenom nesvobodných i svobodný občan si mohl službou v armádě jak finančně, tak hlavně společensky polepšit.

Poslední a takovou zastřešující otázkou celé mé práce je otázka: Proč některé mocné městské státy vytvořili říši a jiné ne? K zodpovězení této otázky nejlépe poslouží čtyři podmínky, které musí stát splnit, aby se mohl stát říší, tyto podmínky jsem zmiňoval již v teoretické části. Těmito podmínkami jsou: náboženství, které není zaměřeno jen na jedno místo nebo skupinu obyvatel, profesionální armáda a fungující byrokracie, znalost písma a vytvořená vrstva obchodníků. Typickým příkladem mocného městského státu, který se nestal říší, je Sparta. Sparta měla stejné náboženství, jako ostatní městské státy v okolí, měla alespoň z části profesionální armádu a měla znalost písma. Toto však nestačilo, jelikož jí chyběla plná profesionální armáda, neměla efektivní byrokracii, a hlavně vrstva obchodníků byla omezená jen na neplnoprávné občany. Na druhou stranu Římská republika se ke svému konci stávala říší, jelikož po profesionalizaci armády spadla poslední překážka, která jí zabraňovala stát se říší. Právě po profesionalizaci armády byla Římská říše schopna ohromné expanze, která jí zajistila postavení největší mocnosti na území Přední Asie, Středomoří a Jižní Evropy.

Na základě výše uvedeného byly výše uvedené otázky zodpovězeny, tudíž cíl práce byl naplněn.

6. Seznam zdrojů

Adkins, Lesley – Adkins, Roy A. (2011). *Starověké Řecko*. (Praha: Slovart).

Buzzan, Barry – Little, Richard (2000). *Internation systems in world history*. (New York: Oxford university press.).

Conolly, Peter (1992). *Dějiny římského vojska*. (Bratislava: Fortuna Print).

Coulanges, Fustel (2001). *The Ancient City: A Study on the Religion, Laws and Institutions of Greece and Rome*. (Kitchener: Batoche Books).

Dougherty, Martin J. (2011). *Válečníci starověku 3000 př. n. l. – 500 n. l.* (Praha: Naše Vojsko).

Grayson, A. K. (2006). Assyrian civilization. In: Boardman, John – Edwards, I. E. S. a kol., *The Cambridge Ancient History Second Edition Volume 3 part 2 The Assyrian and Babylonian Empires and other States of the Near East, from the Eight to the Sixth Centuries B.C.* (Cambridge: Cambridge University Press), s 194 – 227.

Christ, Karl (2010). *Krise a zánik Římské republiky*. (Praha: Vyšehrad).

Lämmerhirt, Kai (2012). Vzestup a pád novoasyrské říše. In: Lehmann, Adolf G. – Schmidt-Glinzer, Helwig a kol., *Dějiny světa 2: Starověké světy a nové říše 1200 př. kr. až 600 po kr.* (Praha: Vyšehrad), s 37-51.

Lehmann, Adlof G. (2012). Svět řeckých států do konce perských válek. In: Lehmann, Adolf G. – Schmidt-Glinzer, Helwig a kol., *Dějiny světa 2: Starověké světy a nové říše 1200 př. kr. až 600 po kr.* (Praha: Vyšehrad), s 94-114.

Lisový, Igor (2010). *Přehled dějin starověku a každodenní kultury antického Řecka a Říma*. (Ostrava: Filozofická fakulta Ostravské univerzity v Ostravě).

McNab, Chris (2010). *The roman army: the greatest war machine of the ancienit world*. (Oxford: Osprey Publishing).

Mouritsen, Henrik (2004). *Plebs and Politics in the Late Roman Republic*. (Cambridge: Cambridge University Press).

Oliva, Pavel (1971). *Sparta a její sociální problémy* (Praha: ACADEMIA).

Pečirková, Jana (2000). *Asýrie od městského státu k říši*. (Praha: ACADEMIA).

Penrose, Jane (2007). *Řím a jeho nepřítel* (Český Těšín: FINIDR).

Sekunda, Nick (2008). *Spartské vojsko* (Český Těšín: FINIDR).

Zamarovský, Vojtěch (2006). *Dějiny psané Římem*. (Bratislava: Perfekt).

7. Resumé

This bachelor thesis is about comparison of Assyrian empire, Sparta and Roman republic. These states were picked as representatives of state systems, which occur at the area of Near Asia and Mediterranean at the ancient age. Each of this state was located in different international system. The reason why I chose these three states is because they were significant important in the international systems where they were located. Because I will deal with war as a process at international systems I find the three states I chose as a good choice, because they were the biggest military powers in their international system. The thesis will be divided to five sections: Introduction; Assyrian empire, Sparta, Roman republic and conclusion.

In describing of the states it is not mine intentions to describe the changes which occur during existence of these states. Mine intentions are to subscribe main characteristic of these states and by that get information, which I can compare later. I will focus on form of government at state, I will briefly describe fundamental structures of a state. I will focus on structure of society. The most important part in subscribing of state will be about army. Here I will focus on how army work, if it was professional, or not, by which parts of society it compose of and which technologies they were using.

This information will serve me as a tool to answer my question, which are goal of my work. Those questions are:

- Is any dependence between professional army and size of a empire?
- Is there any link between political structure and army?
- How army influenced society and status of different groups in society?
- Why some mighty city-states evolve to the empires and others don't?

In mine thesis I will use combination of Czech and English literary sources. In theoretical part I will use as a main source book International Systems in World History written by Barry Buzzan and Richard Little. This book is ideal for my theoretical part because it is focused on international systems at ancient age.

The last chapter will be synthesis of previous text and at this chapter I will answer my questions. Simultaneously I will evaluate individual armies.

8. Přílohy

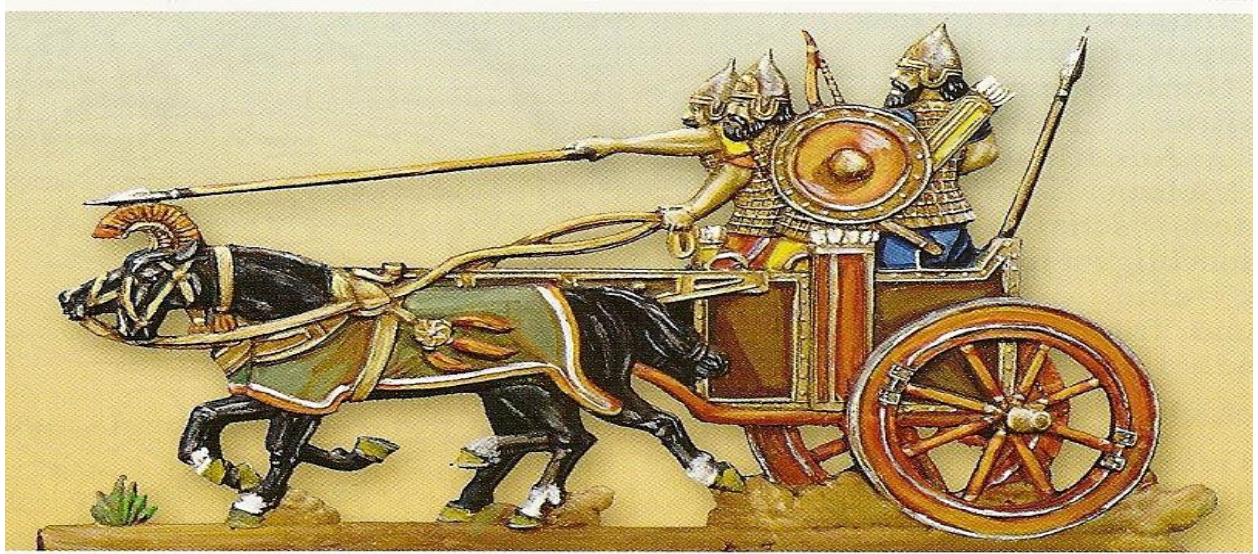
Příloha č. 1

(dostupná na

https://cs.wikipedia.org/wiki/Novoasyrsk%C3%A1_%C5%99%C3%AD%C5%A1e#/media/File:Map_of_Assyria.png).

Příloha č. 2

(dostupné na

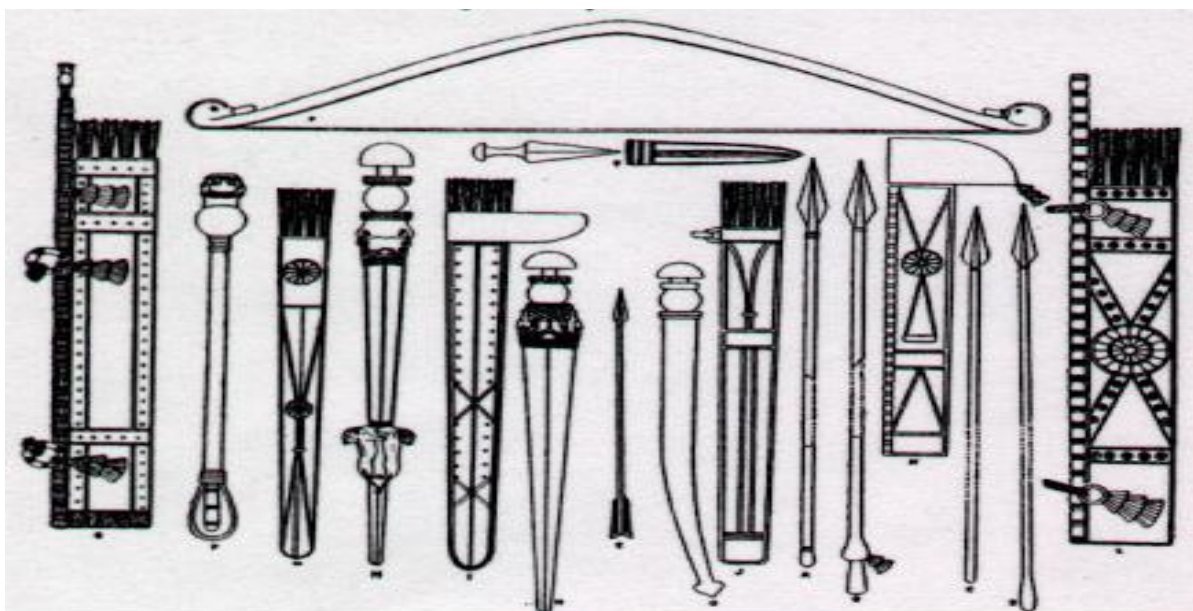
http://thelittleinsoldier.com/catalog/product_info.php?products_id=414&osCsid=d18d14242b5e387f7469b3a0b0d3aacc).

Příloha č. 3

(dostupné na <https://en.wikipedia.org/wiki/Cavalry#/media/File:Assyriancavalry.JPG>).

Příloha č. 4

(dostupné na http://www.hindunet.org/hindu_history/sarasvati/html/urseals.htm).

Příloha č. 5

(dostupné na <http://flivers2014.weebly.com>).

Příloha č. 6

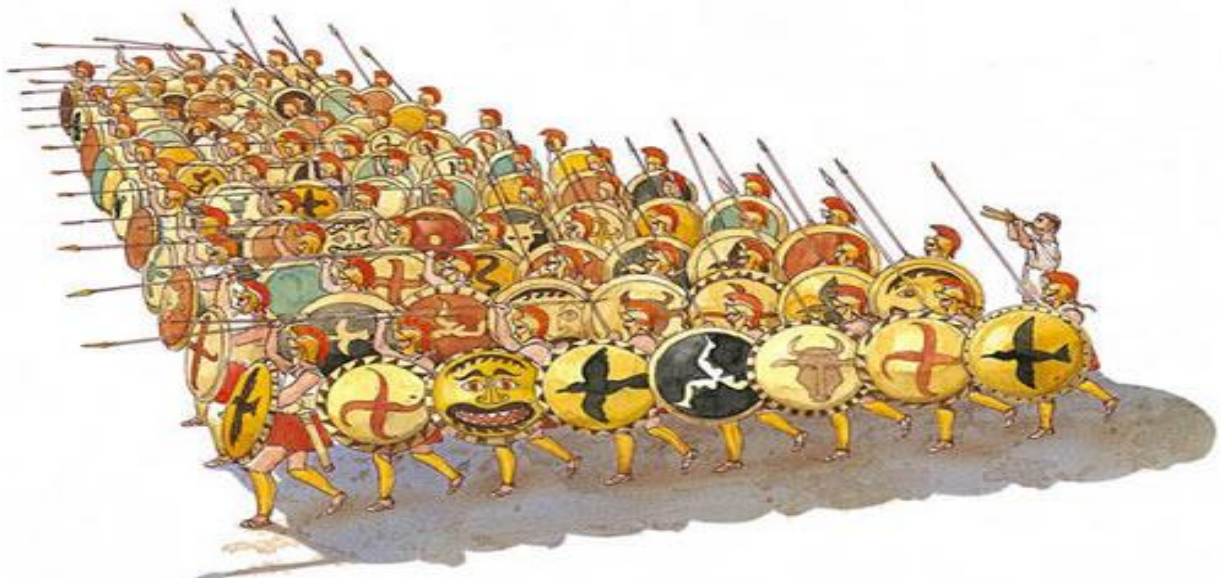
(dostupné na <http://www.ancient.eu/image/3036/>)

Příloha č. 7

(dostupné na <http://www.ancient.eu/sparta/>).

Příloha č. 8

(dostupné na http://www.ancientgreekbattles.net/Pages/90087_PhalanxHistory.htm).

Příloha č. 9

(dostupné v Sekunda 2008: příloha H).

Příloha č. 10

(dostupné na <https://periklideligiannis.wordpress.com/2014/07/23/armor-of-the-spartans-and-other-lacedaemonians/>)

Příloha č. 11

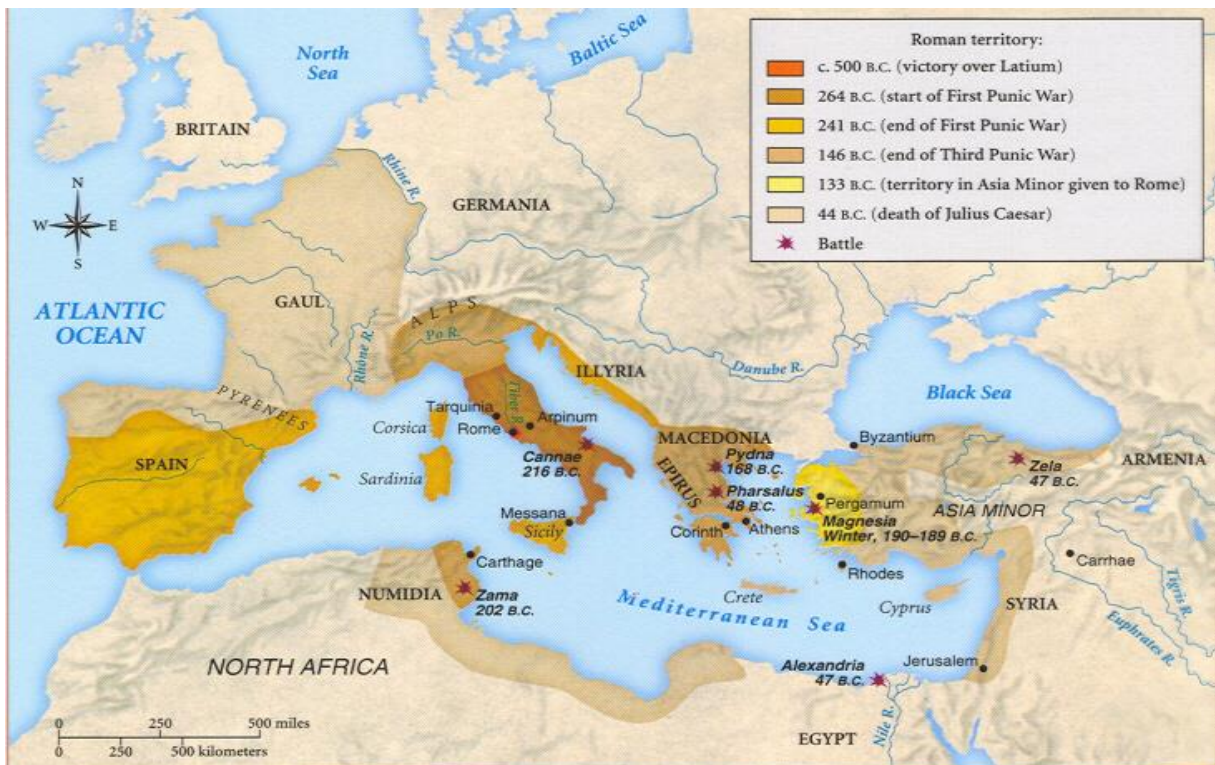
(dostupné na https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Corinthian_helmet_Denda_Staatliche_Antikensammlung_n_4330_n2.jpg).

Příloha č. 12

(dostupné na <http://gallery4share.com/r/real-ancient-spartan-sword.html>).

Příloha č. 13

(dostupné na <http://www.usu.edu/markdamen/ClasDram/images/12/10map04romanrepublic.jpg>)

Příloha č. 14

(dostupné na <http://www.twcenter.net/forums/showthread.php?181750-Roma-victrix/page8>).

Příloha č. 15

(dostupné na <https://www.pinterest.com/pin/366410119658070170/>).

Příloha č. 16

(dostupné na <http://www.ageod-forum.com/showthread.php?26829-Reformed-Pontic-Heavy-Infantry-Display-Bug>).

Příloha č. 17

(dostupný na https://en.wikipedia.org/wiki/Gladius#/media/File:Uncrossed_gladius.jpg).

Příloha č. 18

(dostupné na http://www.piecesofhistory.co.uk/prod_Detail.aspx?id=XH2031).